

Festmannen

Nr. 5

Bergen, 20. juni 1997

13. årgang

Gustav Indrebø:

Lat det verta ende på forbod og tvang mot

NORSKT MÅL!

Artikkelen skreiv professor Gustav Indrebø i Gula Tidend 30. mars 1940. Truleg er det siste bladstykkjet Indrebø skreiv fyrr landet vart hersett den 9. april. Inger Indrebø Eidissen fortel at stykkjet i første umgang hadde ein liten bok til, som Indrebø tok ut "av stilistiske grunnar". I Gula var romartali I og II utfalne. Den udemokratiske tvangspolitikken som Indrebø skildrar, heldt fram etter krigen, og artikkelen grip beint inn i dagsstoda i 1997.

I

Arbeidet for lærebøker på i-mål hev med kvart ført til nokre resultat.

Det hev kome eit par ABC-bøker på i-mål (Vellesen og Grude Koht). Og ein grammatikk (Indrebø).

Det kjem ein grammatikk av Gerh. Håland, og norsklæra til Håland med 3 hefte. Eg kan ikkje tenkja meg at departementet no vil tola at godkjennings av desse bøkene og skal verta trænera.

Det kjem eit tilleggshefte på 64 sider på i-mål til dei two fyrste bandi av Austlids og Rolfsens lesebøker. I lesebokbandi etterpå skal få vera upp til 20 pst. på i-mål.

Det er kome ei ordliste (av underskrivne), ei handbok. Ingen instans kan meinka nokon skule i å nyttja henne. - I alt skriftlegt kan alle skular og alle elevar som vil, nyttja i-mål.

Med slit og bit hev det gjenge, og stort er ikkje dette. Like vel hev me då no fenge - eller før straks - dei aller naudsynlegaste hjelpebøkene for morsmåls-upplærings i folkeskulen. I dei læregreiner der det ikkje er kome nye i-måslærebøker, bør skulane bruka og kjøpa av dei gamle lærebøkene so lenge.

II

Men sjølv sagt er ikkje kravet å Aasen-målfolket stetta med dette. Skipnaden som er vedteken for lesebøkene lyst verta betre. Og læreboknormalen for nynorsk lyst utvidast soleis at i-formi og det som plar

fylgia med fær full rett og fridom i heile lærebokverket og i alle tilhøve. Kravet er og lyst vera: Full målfridom i dette stykket utan avslag. Eg tykkjer: Folk hev rett til å venta at ein umskipnad i den leid må koma snart no, og utan smålege etterhald. Den offisielle forfylgjing imot godt norsk mål som hev vore drivi siste åri, er den verste måltvang som hev vore i Noreg. I dansketidi var aldri noko slikt. Framtidi kjem til å sjå attende på denne forfylgjingi og tykkja det er ein skamflekk. Ho bør ha ein ende no.

Eit grannefolk flytter på 10 dagar eit folketal so stort som heile Bjørgvin bispedøme - ein og ein halv gong so stort som Hamar bispedøme. Dei gjer det etter folket hev vorte utarma og landet øydelagt av ein herjande krig - fordi dei vil halda uppe målet sitt, kulturen og folkeserhatten sin. Her driv styremakti samstundes på med tvangsråder mot deim som vil ha målet so norsk som råd er. Det er på tide at slikt fær ende.

III

Eller kor lenge skal norsk folk strida for ein elementær rett til å ha so vakkert og nasjonalt mål som råd er? No er det på 5te året at ein lut av folket fører striden. Til jol 1935 var det at styremakti varsla inn tvangspolitikken. Sidan hev denne luten av folket slite i truskap for å berga den gode norske målformi dei hadde reist og hev kjær. Vil styremakti halda ved med språkleg styringspolitikk i årevise framleis? Vil ho styra etter den kyniske tankegangen at folket må vel armast ut ein gong til å sleppa det norske som dei hev kjært?

IV

Det er noko som heiter demokrati. Sume skriv jamvel avisartiklar og småskrifter um det. Kva meiner dei i grunnen med det fine ordet? - Eg trur at fyrr tenkte me på at "demokrati", det skulle gjeva både dei einskilde borgarane og dei einskilde ånds- og kulturstraumane i folket rikare høve til å

veksa og falda seg ut, so sant alt gjekk i sømd og æra. Derved skulde heile nasjonen veksa og verta rikare. Kulturell og åndeleg fridom, - jau, me tenkte på det! Einsretting av ånd og kultur med hardhendt statsmakt - då det ordet kom hitupp til oss sunnafrå for ikkje so altfor mange år sidan, då krossa me "demokratar" oss.

Men kva meiner eigenleg tvangsmennene no? Hev kulturell einsretting ved statsvang imot viljen å store folkegrupper vorte demokrati? Kan me ikkje få vita den prinsipielle skilnaden då på "diktatur" og "demokrati" i kultursaker? Er kulturtangen rettferdig i "demokratiske" statar, berre eit stortingsfleirtal er so likesælt andsyns ei ånds- eller kulturrørsla at dei ikkje meler imot, kor mykje tvang den administrative styremakti so brukar?

- Gjer vel og ikkje forsvara styringspolitikken mot Aasen-målet med snakk um demokrati! Det må me kunna få sleppa å høyra på.

V

Vanskelege tider og demokrati krev både lojalitet og godvilje frå folket si sida. Men vanskelege tider og demokrati krev og godvilje og romsleg sympati frå dei styrande si sida andsyns folket. Syner ikkje styremakti slik romsleg skyndsmot rimelege fridomskrav, men let ill vilje råda, so er det ho som sviktar.

Ordtøkjet

Ei god sak
giv eit godt mod.

Etter Ivar Aasen

I dette bladet

Gustav Indrebø: Norskt mål!	1
Ordtøkjet	1
Stig A. Lundberg: Kjære Ivar	2
J. Kr. Kva trengst?	3
J. Krokvik: Politikk, rasisme - og Vestmannen	3
Tvo nynorskklassor i Oslo	3
Gåver	3
Sagt	4
J. Krokvik: Vetlaboki	4
K.E. Steffens: Amalie Skram	5
Telefonen	5
Ludv. Jerdal: Spelemannslag	5
Ein skamflekk	5
Hans Sørbø: Kløyvd eigedomssrett	6
J. Krokvik: Morohefte frå Vik	7
Sidemålsstilen i Oslo-pressa	7
Frå Møre-Nytt	7
Else Wiestad: Kvinnesynet i	
Hans-Henrik Holms diktning	8
Arne Horge: Finneguten Sarris	12
Ludv. Jerdal: Leidulv	
Hundvin 75 år	12
Eyvind A. Dalseth: Luther, protestantismen og filosofien	12
Johan Krogsæter: Marius Hægstad	13
Leidulv Hundvin: Tuftekallen	14
Arne Horge: Maja Marie Aidt	15
J. Krokvik: Namnet på festspeli	16
Lars Bjarne Marøy: Då Norsk språknemnd vart inntvinga	17
Garm d.y.: Sentralnervesverket 1	9
Aasen-manuskript fram til 2012?	20
Godt sagt	20
Sluttordet	20

Diktet las Stig A. Lundberg på opningshøgtidi for Dei nynorskee festspeli i Ørsta 1996

Kjære Ivar

*kvart hus ein heim
kvar kvinne mor for deg*

*Rett nok var der
soli ein svekling
regnet den sterke
stormen ein rise
som skræmde alle
når vett'ren tok tak*

*Ljos rann or mørkret
ljos til natt
og mesta dim til dag
himlen spegla seg i sjøen
blomar blømde i grasgrøn feld
Lyden leika
fuglen fløyta
kvar var hugnad
om ikkje her?*

*Men glede kan gløymast
før soli sig og
sorgi er
van med å vaka*

*Borte frå bygdi
møtte du mange
frendar var få*

*Låtten let i hovudstaden
låtten let åt all din klednad
åt din tale, gang og snunad
jamt du trong tolugt mod*

*Du fekk og heider
ein orden på bringa
men kva sakna du
inne i bringa?*

*Det andre hjarta
i takt med ditt
den andre gleda
stor som di
ei anna si sorg
i di eigi*

*Strid du skapte
slag du tapte
men stridsmenn hev du
som vernar verket*

*Vardane står tende
dei sloknar - aldri*

Stig A. Lundberg

*Du vart tidleg foreldrelaus
fekk skral start på livet
skulle alt verta slit
på bortgøymd gard?*

*Nei, bøkene stod på Ekset
dit du drog som åndstyrst kar
ville læra alt som var
du las så lett, du Ivar*

*Tidt du tenkte
kvifor kansellisprog
kvifor ikkje fedretalen
norrorørven sett i skrift?*

*Det vart manndomsverket
å meisla ut målet -
vårt eige*

*Du spurd' ikkje føtene dine
kva dei tykte
om dativ - millom
Bergstaden og Bergen*

*Du leit på styrken
i herdane dine
når du lesste på
endå ei sterkverbssbør
Du granska grammatikken - i
skogsbygder mot svenskegrensa - i
havsnære heimar i vest*

*Rundt i Rana
fretta du ut folket
om forstavingar*

*Du gjekk beinvegen - radt
til møtet med trøndertalen*

*Mykje fann du i eigne trakter
kan henda meir i Telemark
der talen var den
Åsteson nytt
då draumane demra ved kyrkjedør*

*Du fekk
tola ein sole
som or saumen smatt
ei ryggrad med
skiver på skeive*

*Men lat oss no venda
litt lenger attende
til grendi den gamle
kvar mann var frende*

**Be om gratis
katalog**

**NYNORSK
ANTIKVARIAT**

Tilskrift:
Nynorsk Antikvariat A/S
P.b. 9243 Grønland
0134 Oslo
Telefon 22 19 02 11
Telefaks 22 19 61 10

Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpengar kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og frå
Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Postgiro: 0802 4 25 63 92
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjavar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon 55 31 79 29 / 55 16 37 32

Tilskrift for all post: Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Bladstyrar:
Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 14 29

Rekneskapsførar:
Helge Liland
Midgeilen 16
5067 Store Milde

Prenta hjå:
Nytrykk
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 13 07

Partipolitikk, rasisme og Vestmannen

Vestmannen er eit partipolitisk fritt og ubunde blad, og lesarane våre er ein mangreina flokk der alle partisynsmåtar er med. Soleis vert det vedvarande. Bladet vil akta seg for å falla i fanget på nokor sergruppa. Med 10 nummer i året og 21 parti ved Stortingsvalet hev me ikkje torgplass for partipolitisk ordskifte.

Me hev heller ikkje opna sidone for rasismeordskifte. Emnet er til dels uklårt og sterkt kontroversielt, og i Vestmannen er det snaudt eit naturleg innslag. Vestmannen er som nær sagt heile målrørsla sterkt imot rasisme, og soga syner at slik hev det vore i målrørsla. Hjå Aasen finst ingen teikn korkje til rasisme eller sjåvinisme.

Jostein Krokvik

Kva trengst?

Ein kjend nynorskmann skreiv i ei bok for nokre år sidan at dei som etter krigen tok opp att arbeidet for i-mål og tradisjonell nynorsk, gjorde det med liti *kraft*. Me skal ikkje freista analysera bakgrunnen for ordi nøgnare, men me legg til at målarbeidet på alle flankar etter krigen vart drive med for liti kraft, for mykje rádløysa og for ringt gangsyn. Samnorskchildringar blingra dei fleste eller alle. Det stadfester til stort yvermål den endelause attendegangen etter krigen, som tok til frå den fyrste fredsdagen. Litt avbrigdelaust og skjematiske kann me sermerkja den samla målfronten med ein boktittel av Johannes Heggland - *Den vegville ætt*. Men nynorskmannen vår såg i og for seg rett; um det må finnast serlaga grunnar, var framtakskrafti for høgnorsk for veik; det avslører fruktene - eller dei *vantande* fruktene.

Kva trengst so i dag?

Me skal ikkje nøra luftleg og himmelblå ynskjetenkjing, men halda oss på det jordnære og handgripelege planet. Kva kann me gjera? Spursmålet kunde godt rettast til målrørsla samla, men me vil nett her og no venda oss fyrst og mest til dei som hev samhug med Vestmannen sine målsynsmåtar.

Det hev vore og er lett å missa modet, men jamring og syting fører i alle høve *ikkje* den vegen me vil. Å fabla um dei store sigrane eller den store jafsen er burtkasta. Det gjeld um å fylgia den vridne og vrangle jordflata og freista greida eit lite musesteg um gongen. Mæ fær nøgja oss med det. Fyrebils.

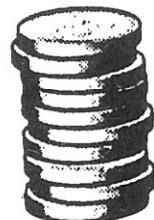
Då er det trass i alt sumt å gledast ved. Me hev i dag eit talerør - *Vestmannen*. Og attåt kjem jamleg, og sant nok smått, bøker og skrifter ikkje berre med våre målformer, meir og mindre, men med våre målsynsmåtar. Og i-mål sprett fram på ny der du ikkje hadde venta det. Soleis var det ikkje for 12-15 år sidan. Det finst dertil fond i bakhund, og sansen for målet og målsynet vårt vinn etter fram og viser ny veg. Ingen annan framveg er synleg. Kva som trengst? Me må bruka dei små rådene som ligg for handi og som målrørsla alltid hev gripe til. Me må spreida bøker eller skrifter til ein ny lesar eller two. Når me fyrst hev eit blad, må me auka utbreidnaden av det. Dette hev ikkje berre bod til den einskilde av oss, men til samskipnadene våre. Dei hev snaudt merkt seg ut med stor organisatorisk eller onnor framkraft. Men å kjøpa ei bok og å tinga Vestmannen fast til nokre institusjonar, skulde dei makta. Det er ei form for aktivitet og offensiv vilje som trengst sterkt serleg so lenge den organisatoriske innsatsen er laber.

Småting? Ja, men det er slike små ting som trengst og hev trungest heilt sidan Henrik Krohn sette i gang bok- og bladspreiding for 125 år sidan. Utan slike små gangsteinar i ulendt landskap nyttar det lited med all verdsens ideologi, same kor rett-tenkt ideologien måtte vera. Det er den praktiske gjerning, um aldri so liti, som trengst.

J. Kr.

Two nynorskklassor i Oslo

Det er avgjort at det vert two nynorskklassor i grunnskulen i Oslo frå hausten, fortel ei meding frå Nynorsk Pressekontor. Det vert ei fyrsteklasse og ei andreklasse på skulen på Sagene. Nynorsk er ei ballast som me ynskjer borni våre skal ha, segjer ein talsmann for Foreldregruppa for nynorsk på Sagene. Aldri tidlegare hev det vore so mange målelevar i grunnskulen i hovudstaden. Samstundes vil den nynorske, kalla, utdaningsministeren Reidar Sandal avskipa retten å foreldri til avgjera kva skule ei parallelklasser skal leggjast til!

Gåvor til Vestmannen

Egil Lehmann, Rådal, 50. Sigurd Askevold, Creston, Canada, 200. Nils-Aksel Mjøs, Landås 100. Teresia Skogaskar Sørskog, Sirevåg, 100. Rasmus Førsvoll, Rennesøy, 100. Dag Hagen Berg, Oslo, 100. Per Aak, Kviteseid, 50. Martin A. Vatle, Haus, 50. Frode Ringheim, Ytteren, 50. Sara og Alv Askeland, Utne, 50. Willy N. Heggøy, USA, 100. Bjarne Brekke, Søreidgrend, 50. Toralv Bergwitz, Arendal, 50. Johannes Gjerdåker, Voss, 150.

Hjartans takk for i alt kr 1200,- i dette bladet.

Vestmannen

Sagt:**Nordlands-mål**

I Nordland finn du eit fint, godt norsk mål. Betre enn i mang ei vestlandsbygd, om eg tør sei så stort eit ord. Lye berre etter! Men lye ikkje etter knot. For byklædde folk fær høyre mykje knot: tenestgjenteknot og stift bok-knot - reine Pontoppidan dess meir. Men svarar du folk med ditt eige gode morsmål, so detter knotet bort litt om senn, og gode norsken vert att - skir og rein.

Ola Svinndal 1923

Dei små bygdekinoane I

Går det som Planleggjings- og samordningsdepartementet vil, skal det bli slutt med dei kollektive filmleigeavtalane som gjer det mogleg for dei små bygdekinoane å sikra seg eit godt og variert filmutval. I staden skal kinoane no gå inn i bodrunder for å sikra seg filmane.

Dette vil gjera situasjonen svært vanskeleg for dei små bygdekinoane som slit med små ressursar. Ordninga vil òg bli meir arbeidskrevjande. Det er grenser for kor langt eldsjelene som står bak kinodrifta i mange lokalsamfunn kan strekkja seg. Konsekvensen av den nye kinopolitikken kan difor bli at mange små bygdekinoar møter veggen og må avvikla.

Leidar i Sogn Avis

Dei små bygdekinoane II

Departementet bør merka seg kritikken og finna ei ordning som gjer at bygdekinoane kan overleva. Vi ser ingen god grunn til at departementet skal fråta bygdene det gode tilbodet ein kino trass alt er.

Leidar i Sogn Avis

Vestlandstransport

Dersom det var meinagi at heila Vestlandet skulle drivast under eitt, så burde ikkje han som skapte det, lagt alle fjordane på tvers med høgfjell mellom.

Jens Brekke i Sogn Avis

Vilkåret

Vilkåret for at Ap skal hengja i hop, er at Jagland, og dei politiske pygmeane hans, greier å dylja det meste av det Ap, og alle nazistane deira har halde på med. Greier ikkje Jagland det, og Ap fell fra kvarandre, slik Østmo ynskjer og vonar, trur eg heller ikkje at Ap, Sp, og SV vil få fleirtal på Stortinget etter valet til hausten.

Kjell Steinsjølid i Dag og Tid

Vetlaboki - til lærdom og etterfylgjing

I ein attgjeven geografisk variant heiter det:

*No elda dei pao Hove
no koka dei pao Steim.
Pao Vaonje ha dei ete
frao Øyri fer dei heim.*

Her finst òg tekst både på målføre og meir standarisera nynorsk:

Nynorsk (etter originalen):
*Vinden han bles oppå Høganut,
og deroppe sit det ein liten gut
og spelar for månen på bukkheonn
og månen han bur oppå Folkefond.*

Målføre:
*Vinden han blæs oppao høge nut
og daroppe site ein liten gut
å spela fy maonen pao bukkahodn
å maonen han bur oppao Ennefonn.*

Jens Brekke

*Jens Brekke:
Vetlaboki. Songbok for barnehagane i Vik
Kommune
Heimastølen forlag [1997]*

På vårparten etter påske kom den fikse og sers fargefine "Vetlaboki. Songbok for barnehagane i Vik Kommune" som Jens Brekke er meister for. Det vert sagt i fyreordet at "Dersom me ikkje sjølve utnyttar vår eigen kulturskatt, så er det lite truleg at andre gjer det. I tillegg så treng barnehagane dette."

So sant, so sant. Trongen til songbøker på heimleg mål i barnehagar er skrikande nær sagt yver heile landet. I Vik i Sogn hev lærar Jens Brekke gjort noko med det! Han hev gjeve barnehagane i Vik ei sers vellukka songbok. Ja, me vågar mest nyttja det sterke og kravfulle ordet *meisterleg* um boki, same um me elles er varsame med dette eigenskapsordet som hev vorte nedslurva nær sagt til ingenting gjennom lettint og ukritisk bruk. I dette høvet fortener boki etter vårt skyn ordet.

Songane i *Vetlaboki* er utprøvde i Vik Barnehage fyre prenting for å finna ut noko um kvar "grensa går for kva ungane kan læra". Nokor grense er ikkje påvist, men det synest vera so at det som dei vaksne maktar, det maktar ungane å taka etter. Songane lever på folkemunne eller er henta frå ymse bøker, noko er tildikta. Den heimlege bygdetilknytingi gjeng att gjennom heile bok, og professor Andreas Bjørkum hev vore rådgjevar for skrivemåtane. Fyrste visa i boki lyder:

*No elda dei pao Dale
no koka dei på Lee.
Pao Flete ha dei ete,
pao Holo ve dei te.*

For kvart uppslag er det gilde teikningar, dei fleste fargelagde, laga av barnehageborn i Vik. Teikningar er plent påkravde i ei bok som dette, og *barneteikningar* er truleg det einaste rette. Fyreamn på teiknaren er medteke allstad, som rimeleg og rett er.

Ei takkelista vitnar um velvilje for tiltaket frå bygdehald og frå Sogn og fjordane folkemusikkarkiv. Pengestudnad er ytt frå Vik Kommune, Vik Sparebank og frå eit av legati i Vik etter lærar Jo I. Dalen (Refsdal). Ungar og tilsette i barnehagane i Vik fær boki fritt. *Vetlaboki* er sjølvsgåt på i-mål, og boki fortener å verta eit mynster for andre bygder, ikkje minst grannebygdene i Sogn, men òg utanfor fylkesgrensa. Ja, boki burde vera språkleg fyredøme i mange byar, med ekte og folkeleg tekst på bymålføre i staden for det tilgjorde og uppstyrla målet som tantor i NRK altfor lenge hev dytta på born yver Noregs land.

Jens Brekke hev tankar um å få ut ei stor songbok for eldre leسارar i samarbeid med Noregs Mållag. Songeksti skal vera på nynorsk, men med sume innslag på ulike målføre. Me ynskjer lukka til med arbeidet, samstundes som me takkar for *Vetlaboki*. Vonleg vert det sytt for at boki kjem i nye upplag etter kvart som nye born tek til i barnehagane i Vik. For dette er, som Brekke skriv, investering i ei kulturell framtid.

Jostein Krokvik

Problemet Amalie Skram

Av K. E. Steffens

Johan Bremer:
EN DIKTERTRAGEDIE
En psykiatrisk patografi om
Amalie Skram.
Solum Forlag 1996

Ho hev ein sterk plass i norsk boksoge, og langt mindre i dansk, endå ho sa klårt ifrå om at ho rekna seg for ein *dansk* forfattar. Ho kjende seg nedvurdert og vraka i Noreg, men tykte at det litterære miljøet i Danmark hadde teke godt imot henne. (Nyare gransking hev synt at dette er ei altfor subjektivt farga og urettvis oppfatning).

For dei som påstår at det finst ein norsk serhått, ein nasjonal substans eller essens som ytrar seg i norske målføre og fekk si ideelle form i Ivar Aasens landsmål, må Amalie Skaam vera noko av eit problem. Ser ein bort ifrå dialektinnslag og ein del norvagismar, er det skriftmålet ho nyttar dansk, og ein nasjonal purist kan då reink logisk hevda at ho er unorsk og ikkje høyrer til den autentiske norske litteraturen. Det absurde i ein slik dom fell ein straks i augo, for då vert storparten av norsk bokheim frå Absalon Pederson Beyer og fram til Jostein Gaarder eigenleg dansk, og det må vel gjelda endå om den danske sersvipen vert kamuflerte ved hjelp av oppnorsking og moderne rettskriving. (Oppnorskinga av Amalie Skrams verk hev vorte skarpt kritisert både frå norsk og dansk side. Sjå artikkelen min "Den litterære arv og sproggpolitikken" i *Vår litterære arv. Privilegium og forpliktelse*, Bergen 1995). Etter dette synet må endå til Ivar Aasen ha hatt ein kløyvd identitet, for det meste av det han skreiv var på eit ypparleg dansk, og han snakka eit stift klokkardansk. Ein må faktisk gå ut ifrå at han mesteparten av livet sitt *tenkte* på dansk!

Men Amalie Skram reiser andre forvitnelege problem òg. I fjor var det 150 år sidan ho vart fødd, og rett før jol kom det posthumt ut ei eggjande bok av psykiatrikaren Johan Bremer med tittelen *En diktertragedie*.

Både yrket mitt og det at eg hev sams forfedrar med Bertha Amalie Alver hev kveikt interessa mi for henne, og denne boka stadfester det eg lenge hev tykt og meint: det nyfeministiske biletet av Amalie Skram er ein usætande konstruksjon. Det vil segja so mykje som at ho ikkje primært var eit offer for ein

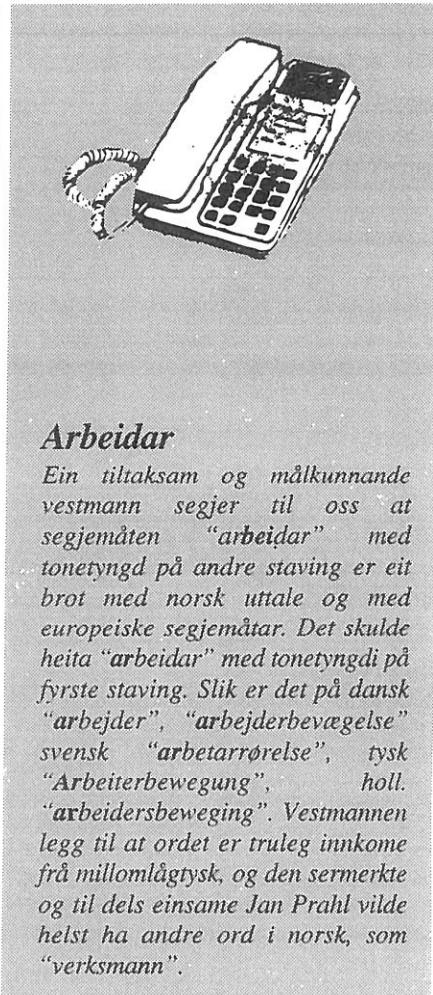
usunn og kvinneundertrykkjande kultur, som ho avslørde og kritiserte i ekteskapsskildringane sine, men ein abnorm personlegdom som med stor kunstnarleg kraft skapte verk som fortel mykje meir om Amalie Skram enn om dei tilhøva og omstenda ho prøvde å fanga inn og skildra i romanane sine.

Bremer syner sers overtydande korleis ho svinga millom maniske og depressive sinnstilstand, og at dei sjuklege draga hjå henne på naturleg vis forklårar to havarerte ekteskap, to innleggjingar på ayl, tankar og freistnader på sjølvvmord og ikkje minst den sterkt urealistiske vektleggjingga hennar på alt det glumelege og negative i tilværet. Han gjer det òg klårt kor karikerande urettvist åtaket hennar i dei to sinnsjukehushusromanane på den sterkt reformvenlege lækjaren Knut Pondoppidan var.

Ein kan tvila på om dei leidande nyfeministisk orienterte litteraturhistorikarane våre er i stand til å revidera det biletet dei hev teikna av Amalie Skram. Interesser og prestisje kan gjera det sers vanskeleg, men denne boka av Johan Bremer er ei utbjoding som eg trur før eller sidan vil tvinga fram ein slik revisjon. Ho hev i alle høve ikkje gjort Amalie Skram mindre forvitneleg som diktar og menneske.

Ein skamflekk

Den offisielle forfylgjing mot godt norskt mål som hev vore drivi siste åri, er den verste måltvang som hev vore drivi i Noreg. I dansketidi var det aldri noko slikt. Framtidi kjem til å sjå attende på denne forfylgjingi og tykkja det er ein skamflekk. *Gustav Indrebø, 30 mars 1940*

Arbeidar

Ein tiltaksam og målkunnande vestmann segjer til oss at segjemåten "arbeidar" med tonetyngd på andre stavning er eit brot med norsk uttale og med europeiske segjemåtar. Det skulde heita "arbeidar" med tonetyngdi på fyrste stavning. Slik er det på dansk "arbejder", "arbejderbevægelse" svensk "arbetarrørelse", tysk "Arbeiterbewegung", holl. "arbeidersbeweging". Vestmannen legg til at ordet er truleg innkome frå millomlågtysk, og den sermerkte og til dels einsame Jan Prahl vilde helst ha andre ord i norsk, som "verkemann".

Spelemannslag med nye uppgåvor

Spelemannslaget "Fjellbekken" i Bergen hev halde årsmøte i Fensal med godt frammøte. Skrivaren Salmund S. Jarane la fram ei årsmelding som synte stor aktivitet, med heile 31 spelsamkomor. Laget var òg saman med tri andre lag med og skipa 100-års jubileumskappleik, til minne um den som Vestmannalaget heldt i 1896. No er "Fjellbekken" beden um å vera med i arbeidet med å gjera Bergen til europeisk kulturdy i år 2000.

Ny formann vart Vidar Fjæreide. Asbjørn Rivenes hadde sagt ifrå seg attval, og saman med mangårig styresmann Magnus Skauge fekk Rivenes stor takk for sine 4 aktive formannsår. Varaformann vart Bodil Østmo-Sæter Olsnes, og dei andre i styret er Oddmund Dale (kassastyrar), Salmund S. Jarane og Ingrid Gjertsen. Varamenn til styret vart Kristoffer Gjertsen, Magnus Skauge og Jan Olsnes. Revisorar vart Ludvig Jerald og Henrik Sørslid.

Spelemennene let felone ljoma, og i ei kaffiykt vart framtidssaker dryfte. Øvingskveldane skifter millom Fensal og Gimle, og Finn Vabø er musikalsk leitar og fekk takk for god innsats gjennom mange år.

Ludv. Jerald

Kløyvd eigedomsrett

Innsyn i ei utgreiding frå professor Knut Robberstad

Av Hans Sørbo

I retten om grunnen som gjeld for bonden var eigedomsretten frå gammalt av greid. Denne retten var føremålstenleg, knytt til utnyttingi. Det er ikkje råd å tenkja anna, meiner Knut Robberstad, enn at eigedomsretten er den eldste av alle einskildmannsrettar over grunn. Slike bruksrettar som me kallar leige, lån, servitutt, er finessar som har kome seinare. Det kunne vera ulike eigedomsrettar i same umrådet. Men framståande juristar ikring 1900 gjorde sitt til å leggja um til umgrep henta frå romarretten som tyskarane lærde og innførde i eigedomsretten sin. Dei meinte at eigedomsretten lyt vera heil (total). Når det var fleire slag eigedomsrettar i ei utmark t d, vart det i utskiftingar teke ut ein av dei til å vera eigedomsretten. Dei andre eigedomsrettane skulle, seier Robberstad, setjast på bås som servitutt eller hefte. Men einfelt vart det ikkje å få det til.

I dette stykket i Vestmannen skal eg i stuttform taka fram noko av innhaldet i utgreidingi til Knut Robberstad (1899-1981) kalla "Kløyvd eigedomsrett", prenta i Lov og rett 1963. Særlig interesserte får gå til kjelda.

Her er eit døme på fleire slag eigedomsrettar i ei og same utmark. På ein gard i Sunnhordland vart det i 1940-åri i ei utmark skild ut ei hustuft, vel eit mål attmed sjøen. To gardsbruk hadde i innpå 100 år, sidan delingi til to bruk, hatt beitet der i sameige. Eit tridje gardsbruk under same gardsnummeret åtte skogen og skogretten på tufti, der kallar dei det å eiga "skogagrunnen". I fjæra veks det tang til utanfor marbakken. Eit jordskifte hadde fastsett at kvar eigar har retten til tangi utanfor sitt land. Grunneigarretten etter bergverkslovi til eit gammalt gruvehol (skjerpa for gull eller kopar) åtte alle bruksi på gardsnummeret i jordsameige. Det kunne vera notfiske, og retten til landslut (ei godtgjersle av verdet av fisk teken med noti) ligg òg til alle bruksi i jordsameige.

Korleis vart rettshøvet for tuttekjøparen andsynes dei som hadde eigedomsrettar på grunnen hans tidlegare? Knut Robberstad skriv at alle visste at når dei to bruksi åtte beitet, so åtte dei òg tuttegrunnen. I skyldsetjingi vart difor tufti utskild frå dei to gardane som åtte beitet. Skogretten (som dei i den bygdi kallar skogagrunnen) vart rekna for ein eigedomsrett, men dei var klåre over at i skylddelingi skulle den retten

heita servitutt, og den som selde skogagrunnen, skal ikkje reknast for å ha selt, men for å ha gjeve avkall på sin servitutt mot vederlag. Robberstad seier at her var dei i lukkeleg vankunne um tydingi av "skovgrunden" i skoglovi frå 1863 § 15. (Stutt sagt: "Skovgrunden" i lovi tyder grunnen, ikkje skogen òg¹, medan bygdaordet "skogaretten" tyder skogen, ikkje grunnen òg, altso motsette tydingar.) Skylddelingi seier ikkje noko um gruveretten og landsluten, og soleis fekk tufti sin vesle part i dei med.

Ein ser av dømet at eigedomsretten kan vera oppkløyvd eller delt millon dei som har utnyttingsrettane. Det var ein eigedomsrett til kvar av ulike utnyttingsmåtar. Synsmåten med kløyvd eigedomsrett finn ein i mange land og i alle tider. Robberstad seier: "Med kløyvd eigedomsrett meiner ein det tilhøvet at det kan vera to eller fleire eigedomsrettar til same stykket. Slik har det vore i heile landet. Ein finn eigedomsretten oppkløyvd, so ein eig beitet, ein annan skogen, ein tridje jaktretten eller dyregravene, og so er det serskild eigedomsrett til fiskeretten, gruveretten å grunneigaren osb. På langt seinare tid har kome inn den rest-retten som me kallar sjølve eigedomsretten, eller som me kunne kalla grunnretten.

Lovsamlingi som keisar Justinian laga av romarretten tidleg på 500-talet (Corpus juris civilis) lærde at eigedomsretten er heil (total), han kan ukjje vera delt. I 1900 vann læra om den totale eigedomsretten sin siger i Tyskland. Professor A.M.Schweigaard tok læra til Universitetet i Oslo. Prof. Fredrik Brandt kjende den gamle norske retten, og freista halda han uppe og i viss mun tilnåta han. Men so kom prof. Herman Scheel. I 1901-1912 gav han ut sitt store verk Norsk tingsrett. Han sementera som norsk det tyske romarrettslege synet. Robberstad seier at "Ved år 1912 vann då keisar Justinian ein siger på norsk juridisk mark. No er det ikkje mange norske juristar som har syn for den kløyvd eigedomsretten."

"Det har soleis gått fyre seg ei umlegging i synet på eigedomsretten, burt frå den heimlege, fyremålsbundne og realistiske eigedomsretten, til den romarrettslege, teoretiske og totale eigedomsretten."

Det vart likevel slik, seier Robberstad,

at denne umleggingi i seg sjølv *ikkje* brigda innhaldet i den rett dei norske rettshavarane hadde over faste eigedomar. Men det vart naudsynt med ei anna øyremerking av rettane over eigedomar. Når det t d var 7 eigedomsrettar til eit grunnstykke under kløyvd eigedomsrett, laut no ein av dei 7 nemnast ut til heile eigedomsretten, og dei andre flyttast på bås med namn bruksrett eller hefte.

Dei fleste kløyvde eigedomsrettar som utskiftarane har med å gjera, seier Robberstad, gjeld utmarker. I mange utmarker hadde det vorte for lite skog, slik at skogretten var skift og kvar fekk ein relativ eigedomsrett til sin skog, og beitet og restretten og alt anna vart verande uskift. Då ligg restretten framleis i sameige, og skogretten får tittelen servitutt. Eller dei har i nyare tid skift både beitesretten og restretten. Då òg er skogretten ein servitutt, og eigedomsretten til grunnen fylgjer beitet.

Robberstad seier at det ser ut til at eigedomsretten fylgjer med den utnyttingsretten som restretten fylgjer med, og ikkje med den utnyttingsretten som fyrt vart gjord til ein utskild rett. Slik var det ikkje berre på Vestlandet, som sume hevda. Robberstad såg flust med døme på at det var soleis både på Austlandet og nordafjells.

Kven av (utnyttingsretts)eigarane fekk so eigedomsretten av utskiftarane, og dimed sette dei hine (utnyttingsretts) eigarane på bås med øyremerket servituthavar eller heftehavar? Robberstad formar ein regel um dette (med visst undantak for husmannsbruk på Austlandet):

"Når utmarki har vore sameige, fylgjer eigedomsretten med den utnyttingsmåten som sist vart utskift, når ikkje anna er sagt. Når ein utnyttingsmåte er fråskild eigedomen utan at det har vore nokor sameige (som når fiskeretten vert fråskild), fylgjer eigedomsretten med den utnyttingsmåten som han plar fylgja på dei kantar."

Robberstad minner domstolane um å tolka gamle dokument etter den meinangi og det rettssynt dei hadde der dokumentet vart skrive, og ikkje lata som um dei som skreiv dokumentet kjende og bygde på jussen frå keisar Justinian.

¹ Klårt av teksti i § 15: Skovgrunden og de Trær, der voxe paa denne, ...

Morohefte frå Vik

Æ da fredag i DENNA vekao?

Songboki for barnehagane i Vik i Sogn, *Vetlaboki*, umtala her i Vestmannen, er ikkje fyrstutgjevingi frå Jens Brekke. Til siste jol kom han med eit morohefte på 26 sider som heiter *Illustrert Tyleskap* saman med Per Johnny Undi. Per Nesse skreiv teksti, Per Johnny Undi teikna, både med hag hand. Utgjevar er Heimastølen forlag i Vik.

Um dette er ei moroskrift med vitsar og skjemt, hev forfattaren lagt umtanke på målet, som er vikjamål, litt tilllempa. Han hev samrådt seg med lektor Arne Inge Sæbø som hev skrive hovudfagsuppgåva um vikjamålet, og med professor Andreas Bjørkum ved Målførearkivet i Oslo. Her er, som i *Vetlaboki*, valt ein millomveg millom ljodskrift og tilvande nynorske skriftformer. Eit attgjeve døme stadfester at ljodskrift nok ikkje hadde vore lett tilgjengeleg for lesarar flest.

Ein smakebit frå boki: Two karar fekk ei heller stor levering av våtvaror. Dei drakk til dei sovna, og sov gjorde dei både lenge og vel. Då dei seint umpsider vakna, visste dei korkje dag eller time, og den eine segjer til hin: "Veit du kå slaks dag da æ i dag?" Hinn sat og stirde ut i lufti å prøvde teinkja litevetta. Men han kåm fram te atte han ikkje hadde pailing han helde. "Jau, foresten", sa han. "Eg trur so nær da æ fredag i dag. "Hinn tenkte ei heile stund før han mactte spryja oppatte: "Men æ da fredag i DENNA vekao?"

Diverre hev den givnadsrike teiknaren falle burt etter heftet kom ut. Men det er tanken at *Illustrert Tyleskap*, 2. aorgaong, skal koma med ny teiknar til komande jol. Me trur heftet finn veggen til lesarar både i Vik og andre sognbygder. For "Meiningi med "Illustrert Tyleskap" er å verdsetja den gode replikken, humøret og måten sogningen er på".

Jostein Krokvik

Sidemålsstilen i Oslo-pressa

Utspel i lektorar i Asker, AUF-ungdomar i Troms og krinsar i Høgre mot sidemålsstilen, fekk ikkje slikt medhald i Oslo-pressa som sume tenkte seg. Av dei som i det heile brydde seg, slær Dagbladet fast at skriftleg trening er påkravd for den som skal meistra eit mål, og at det politisk sjølvsgart er utenkjegle at måljamstellingi vert umgjord. Aftenposten stadfester at Stortinget ikkje kjem til å veikja stoda i skulen for nynorsk, og minner um at det er ein verdfull lærdom for elevar at her i livet lyt ein setja seg inn i mangt som ein i utgangspunktet ikkje er brennande uppteken av. At Finn-Erik Vinje helsar åtaki på nynorsk velkomne, er ikkje uventa, heller ikkje at nokre få innlegg i Aftenposten vil veikja nynorsk.

Fantastisk forlag for småskrifter

Frå Møre-Nytt, Ørsta, 22/5-1997.

Eg sit med nr 3 av eit nytt blad frå Setesdal i hendene. Det kallar seg «Lysingsblad», er i A-5 format og har berre 12 sider. Likevel er eg heilt ovandotten over innhaldet.

Bladet handlar stort sett om det nye *Setesdalsforlaget*, som presenterer seg som «det einaste i sitt slag i verda». Redaktøren, Ånund K. Homme, som ikkje skulle vere ukjend for sunnmøringar, nemner at leidetråden for dette forlaget er «å tenke smått».

Forlaget har vore presentert i to nummer før i dette bladet, og ein innsendar i avis Setesdølen har spådd at dette tiltaket ikkje har framtida for seg. Til dette har redaktøren fylgjande utsegn:

«Ein les i avisbladet at det ser mørkt ut for Setesdalsforlaget. Det var mest ikkje måte på alt som var gale. Innsendaren har visst ikkje forstått dette med å tenke smått. Er det 25 som vert nøgde med ei bok som skaper interesse eller gjev lærdom, er vi og forfattarane glade for det. At det skulle mest vere økonomisk ruin for forlaget, er uforståeleg. Vi lagar alt sjølve og har utstyret som vi ikkje har teke på krita.»

Og vidare: «Ein arbeider med fleire prosjekt, slikt som ei fin diktbok, etterlatne skrifter og mange mindre publikasjonar som er av meir lokal interesse. Fylg med i dette bladet, så får du sjå. Vi lagar berre så mange bøker som det er marknad for, ein tryk-

kjer etter kvart. Vi skal vise dei».

Så utmanar redaktøren folk til å sende inn dikt eller andre manuskript. Den første boka som forlaget gav ut var «Korleis folk har nytta ut runnar og unge tre på gardane», og er den første i serien: «Gamle arbeidsmåtar, vyrke og verkty». Denne boka er i stivbind, er rikt illustrert og folk kan få henne fritt tilsend i posten for 125 kroner.

Dette bladet vert etter det eg forstår finansiert ved lysingar, og prisen er rimeleg: kr 500 for heil side, kr 250 for halv side og kr 100 for smålysingar.

Eg sender dette både til Møre og Møre-Nytt, i von om at ein kvan kan få inspirasjon til å setje i gang noko tilsvarende i våre heimegrender. Ideen om å tenke smått er etter mitt syn heilt fantastisk. Vi veit at det er litt av eit økonomisk lyft for ein privatperson å gje ut det han/ho har skrive på eige forlag. Og ikkje alle får skriftene sine godkjende for prenting på dei store, etablerte forлага, der leidetråden er å tenke stort, dvs å gje ut slikt som kan kome i store opplag, og skape forteneste.

Rett nok har sogelaga årsskrifta sine, der mykje interessant vert prenta. Men alt kan ikkje få plass der, så mykje skrivande folk som det er i heimegrendene.

25 eksemplar av det Setesdalsforlaget prentar er nok, skriv redaktøren. Tenk det, Hedda!

Jarle S. Rotevatn

Kvinnesynet i Hans-Henrik Holms forfattarskap

Halde på seminaret i Valle jonsok 1996 i høve 100-årshøgtidi for Holm (f. 1896)

Av Else Wiestad

Else Wiestad, f. 1940, er fyrsteamanensis, dr. philos. ved Institutt for filosofi, Universitetet i Oslo. Wiestad (sjå og Viestad) hev gjeve ut ei rad fagartiklar og bøker m.a.um kvinnefaglege tema i filosofi. Av bøker skal nemnast: "Kjønn og ideologi. En studie av kvinnesynet til Locke, Hume, Rousseau og Kant", Oslo 1989. "I pose og sek. Framtidsbilder." Red Halsaa og Viestad, Oslo 1990. "De store hundreårsbølgene. Kjønnsdebatten gjennom 300 år." Red Else Wiestad, Oslo 1994.

Forfattaren Hans-Henrik Holms menneske- og kvinnesyn hentar inspirasjon frå det rike folkloristiske grunnlaget han bygde dikttingi si på. Dei sterke og mangtydde kvinnefigurane, både i breidd og perspektivdjupn, botnar likevel i diktaren si evne til innleving og til å nyskapa mangfeldet i tradisjons-tilfanget.

Jonsoknatt-diktaren målar med breid pensel upp ei rekkje fargerike livssogor og typologiar. Registeret spenner frå bilet av kvenna som hulder og gyger, som erotisk og kroppsleg kraft, som arbeidssterk og livgevande kone i strid mot øydeleggjande makter, fram til kvenna som verje og himmeldronning. I folketriui vart Maria-skapnaden upphøgd til religiøst symbol jamstelt med Gud.

Her skal eg serleg retta sørkjeljaset mot tri kvennetypar:

1. den erotisk verksame kvenna,
2. den kjempande kvenna, og
3. kvenna som verjemakt og religiøst symbol.

Eg tek fyrst og fremst utgangspunkt i verket "Jonsoknatt" (1965), men knyter òg framstellingi til andre arbeid av Holm.

1. Den erotiske kvenna

Midsumars kjem me vanskeleg utanum Holms skildring av det erotiske fangtaket til trollgjenta. Ungguten Sveinung Vreim sitt møte med aktiv kvinneleg erotikk er slett ikkje til å spørja med. Sveinung prøver fyrst å halda seg ifrå den underjordiske Gúsi. Men ho lokkar djervt, tergar, leikar og tek etter han: "Hau Sveinung! Hev du fenge av ei rov-ørne hogg? " Snart fær ho han i garnet sitt:

*Ut slengjer eg mi leikenót mjuk
der det sprett ein sylkvit buk.*

Hans Henrik Holm

*Huj! Huj! Du baskar meg
i fanget som fosslaksen kåt;
inn dreg eg deg på fiskehuk
i sám-sengs båt.*
(Holm 1965: 216)

Gúsi grip godt um honom og "bender deg mot brjosti som eg dúvar ned eit tre". Det er Gúsi som ropar i sjølvtrygg elskingsrus:

*Hai! Hai! Eg svarvar heitare i
fangtak, mitt gull,
enn órna i tall-kruna sevjefull!*
(Same stad: 217)

På sume måtar er Gúsi den sterkaste av dei two, endå um han svik henne. Ho er berar av ei djupare kraft, som ikkje minkar, ho er den eldgamle, som ikkje vert bleikt av nokor sol. Ho yverlever honom og fører sistpå sjeli hans til ei onnor verd.

Tridje dagen dei er saman bryt ein solstråle inn gjennom støytsveggen. Med redsle ser Sveinung kven han er i seng med. I solstripa vert Gúsi umskapt til eit skrukkut og følt gamalt troll: "Alle lokkane var strid-raggut hampetott / og herdane krøkte som eit trög." (Same stad: 218)

Ho freistar å løyna hamshiftet og fly frå augo hans, men det er for seint. Sveinung støkk: "Han kjende seg lámen i lendom lik draug-slegen sau." Med eit krafttak byd han henne å koma seg vekk: "Gakk frå meg, di avræ snák!" (Same stad: 218-219) Men det gjer Gúsi Grytedal sint og trist:

*No skrumpar eg lyte-gamall og grå
ut or din leikarhug.* (Same stad).

Han skal like fullt koma til å hugsa henne:

*Fyrst eg ugle-flyktar i fjøllet
er min ljóte styggedom
gløymd.
Snart hugsar du berre ei fegne
vi saman på støylen hev
drøymd.*
(Same stad: 221)

Eg kann dessutan skapa meg um og verta ung att, lokkar ho, berre du gifter deg med meg, "fær eg berre di brud-skjurte sy." (Same stad.: 220) Men Sveinung vender seg i gråtsinne frå henne.

Ei trollgjente som ein mann hev havt i fang, kann han, kor som er, ikkje berre kasta ifrå seg eller gløyma. Møtet er for sterkt, og den arge gjenta merkjer han for livet. Etter dette må han alltid gå med dragnaden i seg etter einkvan "ufånde kjær". Men dragnaden er tvosidug, ho hugsar òg honom, for: "Du var den fyrste kar som fekk ro / yver min kjensle-sjo." (Same stad: 236)

Sveinung er dessutan berre ein som skal døy, minner ho honom um:

*Svint dansar du med dauden
ditt døgerflugeliv;
han mot hjartat ditt held ein
kvass-odda kniv.
Innan fire tjuge år hev du
bleikna meir enn eg av soli, min
svein.*
(Same stad: 220)

Gúsi gifter seg og vert rik og velvyrd i si verd. For Sveinung gjeng det derimot ikkje so bra. Både den uglade kona hans og seinare dotter hans dør frå han, og etter fireogtjuge år gjeng han sjølv burt, grå, fatig og einsam. Tapet av det kvinnelege elementet råkar han difor ikkje berre då han viser ifrå seg Gúsi, men tek seg opp att litt etter litt som ein inneburd i lagnaden hans. Det kann tolkast på objektplanet, som ei forteljing um Sveinungs tilhøve til kvinner, og på subjektplanet, som tilhøvet hans til det kvinnelege i seg sjølv, til si anima (sjel). For psykologen Carl Gustav Jung er eit heilt menneske knytt både til den

Til s. 9

Frå s. 8

kvinnelege og den mannlege sida ved seg sjølv.

Gúsi hugsar òg, i hennar medvit er han stødt til stades. Med same presten kastar jord på dei uhøvla kistebordi då Sveinung vert gravlagd, høyrer folk bjøllor som kling i fjelli:

Då skjyna dei jotlane ringde

for Gúsi Grytedal.

Ho fylgde sin fyrré bélar

mot såleheims syskjinsal.

(Same stad: 258)

Kva slags røynslor speglar dette? Er det dei erotiske ynskjedraumane til ein ung mann? Vert mannen redd styrken i sine eigne drifter? Vert han burtstøytt av di kvenna ikkje er so god som ho fyrt tyktest vera, av "trollkvinnan" i henne? Eller fortel dette um tilhøvet å ein ung mann til ei mykke eldre kvinne? Kanskje gjeng det i staden for seg ei brå tidsumskuving, der partane fær sjå kvarandre slik både er um tretti år, og toler ho det betre enn han? Kanskje er desse og endå fleire aspekt innvovne i ei og same forteljing. Soleis finst det ikkje éi tolking av soga um Gúsi Grytedal og Sveinung Vreim, men fleire som samlar og teiknar eit større lagnadsmynter.

Korleis gjeng det dersom mannen ikkje sviktar, men røynleg ektar den underjordiske? I eit anna dikt, "Huldrebruri", fangar og fær huldrri mannen, trass i at han kastar kniven sin yver huldrri straks ho viser seg. "Eit haug-hjón skratta i kråi: "No er gjentungen din!"

Vigsla gjer eit slag folk av henne. I det same brureparet vert velsigna i kyrkja, det huldrerova av henne som ein navlesteng. Denne mannen gjeng det godt. Kona er arbeidssam, dei bryt upp ny jord og avkastingi på garden aukar mangfelt: "Stødt myr-markir på Åkre vart tutfe-grefta um vår. Det vart inkje stole høy og dei slapp halde stut. Heile bølingen tok kalv ved å springe um ei nyt." (Holm 1965:192).

Dette kann tolkast som eit teikn på at djupare naturkrefter, symboliserte ved dei underjordiske, samyrkjer godt med ektefolket.

I Holms forfattarskap stend kvenna likevel ikkje berre for dei løynde og underliggjande kreftene i tilværet. Kvenna er både eit kvardagsmenneske, i samvinne og meduppleving med mannen, og ein upphøgd skapning.

Kvardagstilhøvet millom mann og kvenne vert skildra i bileti av Gjyve og Bjug, det unge og elskande paret som ber

uppe og skapar noko av den episke tråden i verket "Jonsoknatt". Dei stend framfor dei mange vonene og kravi i vaksenlivet. Gjyvi og Bjug talar annankvar gong, og i samtalene seg imillom skapar dei upp att ei rad forteljingar og mytetilfang. Medan det elskande paret gjeng gjennom sumarnatt og fram mot solrenningi, høyrest det som ein etterklang frå naturen:

Åkallen spelar i elveós,
gjiglar ein lått so fin.
Han freistar å fjetre si béledrós
når vettane skyler lin.

(Same stad: 18)

2. Den kjempande kvenna

I diktet um "Torgunna og dei tolv røvarane" kjem den kjempande kvenna fram på jonsokscena. Torgunna er "ei dugeleg gjente" som driv fjøsstell på sætri. Ho ligg langt ifrå garden og husbonden Tutt, ein kjend kraftkar i bygdi. Ho merkar eikorleis noko uvant, "ho kjende i ryggen ufjelg nygg ein kveld". Fire bukkar hev vorte burte, og Torgunna skynar at dei kann ha vorte tekne av skoggangsmenn.

Det varer heller ikkje lenge, so kjem røvarane; væpna med økser, bykser dei fram mot sæterhuset. Leidaren for ransmennene gaular håst: "Tyn tausi, fyrr ho læt som ei gås!"

Det vert eit forfælende basketak, der Torgunna ver seg hardt. Ho vert skada og fær hogd av seg armen. Yverfallsmennene trur ho er drepi, men dei ser ikkje at ho klarar å brenna såret på glør slik at det fær skorpe, og å binda fillor kring det. Fyrr dei skynar at det framleis er liv i henne, spring ho høgre upp imot fjellet, upp på ein bratt nut. Der brukar ho bukkehornet og tutar um hjelp frå garden. Røvarane kjem kjapt etter, men ho ver seg hardsett frå den høge nuten, til husbonden Tutt kjem til hjelp saman med ein flokk væpna menn frå bygdi. I den ville striden etterpå vert elleve ransmenn drepne. På slutten av kampen høyrer me gnalderet frå eit fante-kjerringmål:

Eg hev éte ellev' mannhjarto,
trudde meg gand-hard og synt.
Det vanta berre tolvte so skulde
eg sòggane tynt. (Holm 1965:188).

Diktet syner Torgunna som ei uvanleg sterk og djerv kvenne, som er ein verdug motpart til ættefaren Tutt. Ho evnar å verja seg åleine mot tolv ransmenn, heilt til ho fær hjelp frå bygdi. Ransmennene fell på sine eigne misgjerningar, berre éin kjem seg undan:

Ein einaste røvar upp stupet vann;

han stein-kleiv som røysekatt.

Alle tårir frå mori i ank for han
várde der andre datt. (Same stad: 189).

Det kvennelege elementet, ved ei mors umtanke og tåror, bergar på slutten den tolte ransmannen. I Hans-Henrik Holms diktning finst det andre døme på at ikkje alt i eit uføre eller i eit menneske treng vera vonlaust fortapt. Det let seg gjera å prøva att, å finna noko som er verdt å berga, ein livberande inneburd i noko eller nokon som elles synest dømt til undergang.

3. Kvenna som verjemakt og religiøst symbol

Det feminine stend sameleis for ei konstruktiv og bergande grunnkraft i det dramatiske fjerde bandet av Hans-Henrik Holms folkeepos, "Soga um kapergastane og deira våde-råm" (1968). Her fortel Holm fyrt og sist soga um dei råbarka kapergastane og skildrar ei mannsverd og brotsmannslagnader.

Me fylgjer den mytisk-fælslege ferdi til kapergastane på havet, vitjingi deira i illkjende vertshus i Bergen, til kapergastane vert fakka og førde til rettar-staden.

Som i all ekte tragedie må kapergastane sistpå døy. Dei stend for destruktive krefter dømde til undergang. Me ser like fullt ei spirande yverlevingskraft i dette verket med. Den livsvernande renningen i soga er knytt til det kvennelege.

Det beste i dei sjølve, symbolisera ved den beste av karane, vert berga tett fyre vanferdi. I siste liten syter dei for å få undan ein unggut som dei nyleg drog upp or sjøen frå eit vrak, og som siglde saman med dei siste stubben av kaperferdi. Den unge guten er enno ikkje heilt øydelagd. Dei hjelper til so han slepp å verta fanga, men er teken hand um av andre.

Den verste kapergasten, den sterkeste og mest skarphogne skapnaden, Jomar Glos, tek fram alt sylvet han hev spara, endå til ein lukkeskilling han alltid hev bore på seg, til bergingsløn for guten. Den fælslege karen gjev alt han eig for å hjelpa fram det som enno er godt i ungguten.

Denne guten var son til ungdomskjærasten til Jomar Glos, ei gjente Jomar aldri fekk. Hennar son fær fram evna i Jomar til å gjera noko for ein annan. Minnet um kjærleiken til mor å guten vekkjer ein gneiste i han, ei

Til s. 10

Frå s. 9

livsfremjande uppdrift som han ikkje sleppte til i sitt eige liv.

Atter er det berging i ein renning som fører oss til kvinneeigenskapane og kvinneverdiane. Derved hev me nått fram til framstellingi av det kvinnelege som ei *høgre verjemakt*.

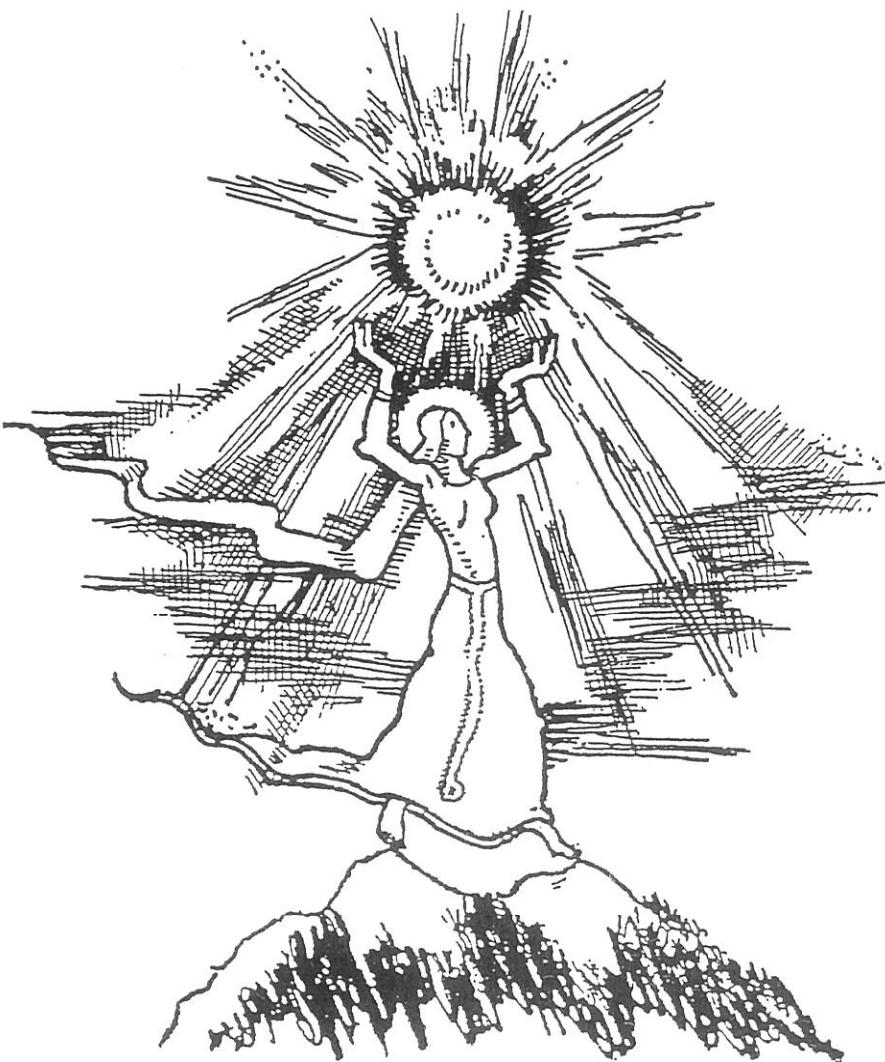
Det religiøse er ei viktig side ved Holms dikt. I diktsamlingi "Heilagkvæde" (1979) legg han fram eit tverrsnitt av dei religiøse diki. Samlingi byd på både uventa og tankevekkjande oppdaginger. Her møter me det kvinnelege på ein måte som til dels hev vorte burttrengd av høgkulturell teologi, serleg den protestantiske, ein theologisk sedvane som gjennom hundredår har vore sermerkt androsentrisk (mannssentrera). I den religiøse folketradisjonen, slik me møter han hjå Holm, fær både kjønnsaspekti viktig religiøs symbolfunksjon og meinings.

Desse diki lyfter seg yver det tilvande yver- og underordningstilhøvet millom kjønni. Ålment finn me sjeldan eintyd passiv, veike og underdanige kvinner i Holms forfattarskap. Kvinnen er tvert um berar og formidlar av kraft. Dette vert òg avspeglia i dei religiøse diki. Nokre stader er kvinna umtala som ei "verje". For den elskande ungguten Bjug er kjærasten ei verje: "Med mi festarmøy, Gjyvi, som verje-dis / vert hita frå kvelven min jonsokbris." (Holm 1971: 303).

Når ein mann er i sjelenaud, kallar han på kvinneleg verjemakt etter styrke: "Kvík meg, mi himilverje! / Du skal i livdi rå." (Holm 1979: 57). I striden mot freistingar "tarv dei si verje-drós". (Same stad: 61). Dette i motsetnad til den høgkulturelle teologien, der kvinna ikkje sjeldan hev vorte knytt til freistingar og synd. (Jmfør til dømes forteljingi um Eva og Adam i Paradis, der Eva freista Adam). Det er til den kvinnelege verja mannen vender seg og bed um sjelero:

*Dupp mine vilje-taumar
millom skuggom ned!
Gjev meg fjelge draumar
eller dvåksam fred.
Stagg meg, mi himilverja!
Agg-sår um svevn eg bed!*
(Holm 1979: 57)

I tidlegare tider stod kvinna sterkt i folke- og naturmedisin. Dei skyna seg på lækjande urter og kunde grøda sjukdom. I folketanken held dei på denne plassen som vert førd yver til det religiøse planet, som i diktet "For den varnande himilfrua / dei

Fru Marja dansar av glede i aust, ho soli på sylvfat ber. Ill. Frøydis Haavardsholm.

gamle kveikte Ijos". Diktet målber tillit til og ærefrykt for dei livgjevande evnone til kvinnene. Me skimtar her ei samansmelting millom gamal grødekultus og kristentru. Samstundes vert den livgjevande og livsvernande krafti til kvinnna ihopknnytt. Den guddomlege skapnaden kann heila sjukdom:

*Stillt liljur tek til dåme.
kring Mária si hand,
ho lækjer sótt og skräme
og sprengjer jarn og band.*
(Same stad: 56)

"Er åndi den himilbruri / som roar seg i min barn?", spør diktaren. Ved å sjå ånds- og kvinneumgrepene soleis i samanheng, lyfter han seg yver gamal vestleg kjønnsdualisme og tanken um at mannen er den serskilt åndelege og rasjonelle av kjønni.

I einskilde dikt kjenner me òg att tanken um at sjeli er feminin, som ei

sjeleleg syster:

*Kvar sjel er ei leikesyster
med kviskrande varme ord;
uppi stjórnine englar yster
og bakar ei kringle stor.
Hugs Mária møy i rymdi
skal verta di nye mor.*
(Holm 1979: 53)

Her gjev han kvinnearbeid ein upphøgd, religiøs symbolfunksjon. Samstundes vert kvinneleg forløysingsevne eit symbol på atterføding av sjeli i eit anna tilvære. Der skal Maria verta sjeli si "nye mor".

Maria-figuren, kvinna som verjemakt og sjeleleg symbol, kann takast for restar av katolsk tru frå fyre reformasjonen. På same tid kann me dertil taka livsevna til dei religiøse kvinnebileti for utslag av ei djupare trong hjå folk, som òg hjå diktaren, til å gjeva guddomen ein meir androgyn (mann-kvinne) skapnad, enn det er vanleg innanfor høgkulturen.

Til s. 11

Tanken um at sjeli er kvinneleg, er heller ikkje ukjend hjå sume liberale, evangeliske samfunn på 1700-talet. Dei er kjende for at dei gav kvinner høve til å tala og forkynna. Det kvinnelege vart rekna for eit høgvyrdt religiøst symbol i Herrnhutterørsla. Denne rørsla breidde seg i Noreg i 1730-åri, millom anna ved den aktive innsatsen til ei kvinne, Catharina Freyman.

Det er folkekulturen Holm primært er uppteken av. Høgkulturen gjer seg gjeldande først når han vert assimilera av folkekulturen, og der farga og umskapt til bilet og upplevelingar. Folkereligiøsitet, slik Holm legg han fram, syner oss difor ei vidare sam-menneskeleg orientering og eit breidare tankegrunnlag, enn det me finn i høgkulturell teologi. Det kann vera ein av grunnane til at kvinnebileti kjem meir usensurera fram her.

Moderne kvinneteologi hev sétt ein samanheng millom ein autoritær farsfigur og eit menneskesyn som legg vekt på at kvinna skal vera underordna mannen. Det er her forvitneleg å sjå at Holms mannlege guddom syner seg hjelpende og lite autoritær. Han brukar ordleggjingar som "den varme mannemakti" (Same stad: 84). Holms mannlege guddom er forsonande og full av umsut, utan å tapa i kraft og stordom. Det å kunna trøysta er større enn å strafka: "Den som døyve sorgi kann / vere skal vår sterke mann" (Same stad: 98).

Gud kann endå til gjeva menneski att livsmotet, han kann "vende mi sorg til dans". (Same stad: 24). I skildringi av eit anna liv, kjem ikkje straffi, men gledebodskapen i framgrunnen: "Den tidlause glededagen / veit inkje um ank og kveld" (Same stad: 94). Desse mannlege verdiane er fullt sameinleie med dei vernande kvinnelege verdiane.

Holm tonar ålement ned motsetnaden millom Gud og skaparverket, millom ånd og kropp. Grunntanken hans i denne synsvinkelen vert mindre dualistisk, i staden stig alle tings samanheng og einskap fram: "Jord og himil glår i eitt / når du innste sanning veit" (Same stad: 104).

Det kvinnelege og mannlege vert mange stader jamstelt i vyrnad og vekt, som i diktet om "vår høgheims drottning". I folkefantasien fer Maria etter dauden som himmeldronning opp til "heilagtronan tett ved Gud". Saman med Gud styrer ho med stort mynde yver det jordiske:

Sælt rår ei allheims-drottning stor.
Frå grymdu som vår ættemor
ho våkar yver alt på jord.
(Same stad: 51).

Mot full sumarsol

Legg me dei ulike kvinnebileti ved sida av kvarandre, den erotisk aktive, den kjempande, den verjande eller den religiøst upphøgde kvinnan, ser me samla eit mangfelt og djuppløgjande bilet. Det grip ned til mermen i kjenslelivet. Men det krip ikkje berre i kjenslone. Det skal gjera oss kjende med oss sjølve og fria oss ut av berg, natt og skodde, på ei vandring gjennom jonsoknatti fram mot solrenningi.

På same måten som verket "Jonsoknatt" syner vegen frå sumarnatt til morgonljos, skildrar heile det stort upplagde sju bands folkeeposet til Holm ei vandring frå natt til dag, gjennom eit mangfelde av hendingar. Medan midsumarnatt er hovudtemaet i fyrste bandet, "Jonsoknatt" (1965), er soli og solsymbolikken grunntemaet i sjuande bandet, "Kongsfuglen yver gullfjølli" (1971). Kongsfuglen er i folketru ei symbol for soli.

Kvinnefigurane fylgjer denne vandrangi frå det løynde til det klårt upplyste, frå natt til dag. Kvenna stend for ljoskreftene, sjølve solrenningi hev ho i si makt:

*Fru Marja dansar av glede iaust
ho soli på sylvfat ber.
(Holm 1965: 120)*

Ein gamal påsketradi-sjon, der Maria ber soli fram i aust, hev Holm her lagt til jonsok-morgenon (Bø 1996). Den kvinnelege solsymbolikken finn me att i ord som stend for soli, som "Dag-breggja" eller "Gud-disi". I eit dikt um dag-breggja er soli ei stor, kraftfull kvinne som "skubbar seg fusi fram" yver himmel-kvelven. Målarinna Åsne Slaattelid hev gripe kjernen i dag-breggja til Holm i eit bilet ho hev skapt av ei kvinneleg sol som skuar seg gul, breid og mektug fram yver himmelkvelven.

Me merkar oss at soli (Gud-disi eller dag-breggja) er hokjønnsord på nynorsk likso vel som på Holms mål. Gjeng me frå natti og

upp i dagsljoset, taper den dulde dragingsmaki til skuggane seg:

*Soli sting sin gjylte stav
millom skjyom ned i hav.
I dregt mot henne fram vi lyt
til skuggen i vårt ank vi bryt.
(Holm 1971: 310).*

Hans Henrik Holm hev med diktingi si late yver til oss ein nasjonalskatt som saknar sidestykke. Han er ein av dei mest originale arvtakarane etter Ivar Aasen. Både granskaren og forfattaren Holm hev gjeve makelause tilskot til innsynet i mennesket som del av ein samanheng og som ein historisk forma skapning. Holm hev etterspora dei djupe avleiringane i mennesket, kome heilt inn til "blåleira", til dei ålmenmenneskelege dragi og kulturelementi som hev forma og framleis formar oss.

Litteratur

- Bø, Olav: Munnleg upplysning, 22. juni 1996.
Hans Henrik Holm:
Jonsoknatt. Oslo 1965.
Yver bygdi ligg himeriksheim. 1966.
Stjørnir og vetteljos. 1967.
Söga um kapergastane og deira våde-råm. 1968.
Att-ljód frå skuggheimen. 1970.
Kongsfuglen yver gullfjølli. 1971.
Heilagkvede. Red. Kåre Langvik-Johannesen. Oslo 1979.
(Til nynorsk ved Jostein Krokvik)

Finneguten Sarris

Av Arne Horge

Det var i påska 1937. Ja, det er so greidt det, for det var medan "finneguten", han Nils Sarris gjekk og venta på å koma i veg til den spanske borgarkrigen for å slåst mot fascistane, han var forbanna på alt og alle Sarris, men her i bygdi vart han rekna for ein flink tenestgut, og i Spania fall han.

Då var det at nokre vaksne karar og Sarris med dei, det er difor eg hugsar årstalet som sagt, samlast i stugo hans Eivind Storåker på eftan langfredagen. Og Svingen var med, han spelte munnspelet, og dei dansa i hosuleisten og tura og drakk kvelden og natti til endes. Kvinnfolk fanst det ikkje på Storåker då, so dei spretta seg og dansa laus. Svingen var god til å låte. Ja, Sarris dansa ikkje, han var for myrk og ålvorleg til sinns til det.

Ut på natti gjekk det ikkje likare til med honom Halvor Veltebakken enn medan han kruka som hardast midt på golvet, rende han storetå inn i kjellarlemringen og braut henne so stygt

at han vart liggjande tvikrokut og jamre seg på golvet. Dei bar honom til sengs i koven og rengde av honom hosu, og storetåi svall upp til eit drusteleg jordeple medan dei såg på. Fyrst då Sarris kom med ei usprett flaske brennevin, slutta han Halvor å bera seg, og Sarris og dei hine karane gjekk ut att i stugo og snart hadde dei gløynt både han Halvor og storetåi hans.

Men best det var, flaug kovedøri upp, Svingen hadde nett banka slevone or munnspelet og lét Rotneims-Knut med atlatne augo, og der dansa han Halvor Veltebakken fram på golvet att med ein nakjen og ein hosukledd fot, gav seg til å kruke framfyre dei som handfalte sat ved bordet med glasi sine, og han flengde armane vidt ut og kasta hovudet attyver og huga mot mønsåsen: "Hunden rugge meg! No dansar eg med dubbel storetå!" gol han. - Då hadde Sarris ledd høgt og godt, vart det fortalt seinare, og det var den einaste gongen dei hadde hørt han gjera det. - Ja, det er seksti år sidan dette med no.

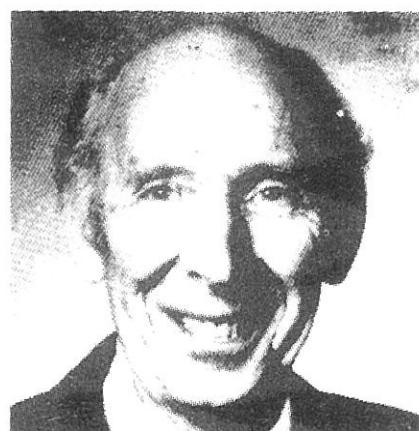
Leidulv Hundvin 75 år

Avdelingssjef Leidulv Hundvin, Lillehatten 242, Fyllingsdalen, fylte 75 år 3. juni.

Han er fødd og oppvaksen på Hundvin i Lindås, i ei typisk bondebygd. Sterke nasjonale og kulturelle interesser fekk han alt i barnealderen, ikkje minst takka vere ein av grannane, den kjende bonden og fyregangsmannen Anders Konglevoll, ein som samla dei unge til arbeid for idelle hugmål. Målsak, fråhaldssak og gamal bygdekultur var fanemerke.

Leidulv Hundvin vart med i ungdomslaget og fråhaldslaget i bygdi, men i ung alder drog han til Bergen og fekk arbeidet sitt der. Han vart knytt til det selskapet som stelte med ferdsla millom Nordhordlandsbygder og Bergen, og då han vart pensjonist i 1989, hadde han vore tilsett i det selskapet som no heiter Bergen Nordhordland Trafikklag A/S i heile 44 år. Der hadde han mange uppdrag, i dei siste åri var han avdelingssjef i selskapet, og i lang tid redigerte han meldingsbladet BNR-nytt.

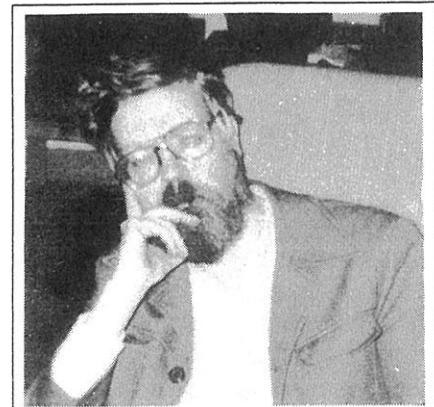
Ved sida av sjølve arbeidet hev Hundvin vore aktiv i lagsarbeid. Med same han kom til Bergen vart han med i Bondeungdomslaget. Han var stødt på møte og festar, og i eit år var han òg med i

styret for laget. Og han var utsending til landsmøte i Noregs Ungdomslag og Noregs Mållag. Etter kvart vart han aktiv i kristeleg verksemd og i misjonsarbeid, i første rekke i Norsk Luthersk Misjonssamband. I Kyrkjene i Bergen hev han òg vore med i styret. For mange år sidan melde han seg med i Vestmannalaget og dermed i Vestlandske Mållag. I Vestmannalaget var han lenge bladstyrar for det handskrivne bladet Tuftekallen, og han er styremann for Vestmannalaget i Halldor O. Opedals fond for norsk målreising og måldyrking. Sidan

Luther, protestantismen og filosofien

Av Eyvind A. Dalseth

Medan den katolske og ortodokse kyrkja hev eit positivt tilhøve til filosofien, må ein seia at protestantismen hev havt eit heller negativt tilhøve. Det er både ein styrke og ein veikskap for protestantismen. Det er òg litt merkjeleg i høve til Luthers høge vurdering av verdsleg teneste.

Men det eg trur var Luthers haldning, var å halda teologien rein for filosofiske teoriar. Eg trur Luthers haldning her er rett. Den protestantiske teologien hev ikkje noko å tena på å verta infisert av filosofiske teoriar, slik som Thomas' teologi. Derimot trur eg dei tradisjonelle teologiske tolkingane av filosofien kan hentast fram att - filosofi som *ancilla theologiae*, filosofien som tenar for teologien.

Det er ei tolking av tilhøvet millom filosofi og teologi eg tykkjer hev mykje fyre seg. Det er iser i apologetikk (kristendomsforsvar) og hermeneutikk (tolkingsteori) at filosofien kan gjera teneste.

Filosofien er etter mi mening *tenars tenar* av di han aldri kan prova autonomien til menneskja, og teologien er *fyrste tenar* av di han gjev den sanne antropologi og gudslære.

1991 er han ein drivande formann i Vestmannalaget. Og so er han ein spræk turgåar, i Bergen Turlag er han med på fine turar til fjellområdet i og kring Bergen. Og på Universitetet i Bergen hev han no i mange år vore ei stød eksamensvakt.

Ludv. Jerdal

Målprofessoren frå Steinvågen i Ålesund:

Marius Hægstad

Av Johan Krogsæter

Han var fødd i Ålesund, ikkje i Borgund som det er opplyst i Norsk Allkunnebok og i boka *Mål og menn* av Olav Midttun (1953). Ogsø professor Kjell Venås nemner "Borgund ved Ålesund" i boka si om Marius Hægstad (1992). Mistaket må koma av at øya Heissa hørde til Borgund, bortsett frå Steinvågneset, som låg i Ålesund. Omveges kan ein sjå samanhengen i Ålesund byhistorie (Bugge s. 185). Der er det opplyst at enkja etter Johan Tonning fekk handelsborgarskap i 1842. Då var Charlotte Abigael (fars glede) tretti år. Ho var dotter til Rasmus Rønneberg på Lærsnes og vart gift andre gongen med den noko yngre Ole K. Hægstad frå Eiker, som var cand jur. Dei fekk sonen Christopher Marius i 1850.

Venås er ikkje viss på om det var *Johan Tonning* Charlotte Abigael var gift med fyrste gongen, men det kan ein forvissa seg om på den handskrivne ættetavla for Rønneberg-slekta som ligg på Ålesund bibliotek.

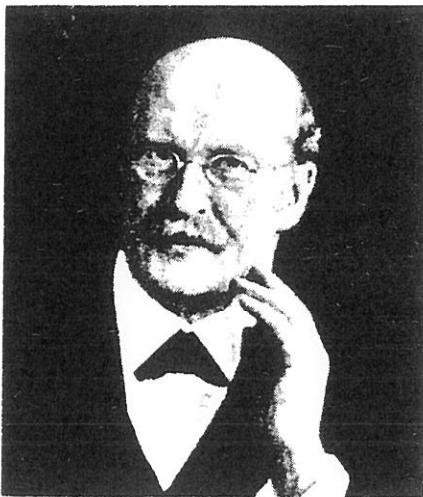
Frå Ålesund til Nordfjord

Huslyden Hægstad vart ikkje verande so lenge på Steinvågneset. Dei kjøpte garden Haugane i Davik i Nordfjord, betre kjend under namnet Frimannslund, etter presten Claus Frimann. Dette var i året 1854, og dei budde her i sju år, lenge nok til at Marius, som han valde å kalla seg, vart rotfest her og kom til å rekna nordfjordmålet som heimemålet sitt.

Til Bergen

Hægstad-familien var overklassefolk, og i 1861 flytte dei til Bergen med tanke på skulegang for dei to gutane sine. Studenteksamen tok brørne i Kristiania. Her inne vart Marius kjend med Olaus Fjørtoft. Marius hadde vore målmann sidan han var 14 år og vart snart usamd med talemålsmannen og opprøraren frå Skuløya. Marius heldt med Ivar Aasen i eitt og alt, seier Kjell Venås. Difor er det rett og rimeleg at han har kalla boki si *Ivar Aasens fotefar*.

Marius var påverka av Bergensmålmennene, som i 1868 hadde skipa Vestmannalaget. Det var same året som Det Norske Samlaget vart skipa i Kristiania. Han hadde på eiga hand lese gamalnorsk i fleire år før det i 1869 vart vedteke at gamalnorsk kunne vera

eksamsfag på latinskulane, og han var den fyrste etter P. A. Munch som la opp eit gamalnorskpensum og lét seg eksaminera i dette målet.

Eventyr vekte målmannen

Marius Hægstad fekk svært tidleg sans for norsk mål. Det som vekte han, var eventyra til Asbjørnsen. Dei hadde merknader om målførebakgrunn. Han rådførde seg med den noko yngre Alf Torp, seinare kollega på Det Kgl. Frederiks Universitet, og fekk tak i ein grammatikk for gamalnorsk og deretter *Norsk Grammatik* av Ivar Aasen (1864). Marius var då 14 år, og mor Charlotte skreiv i eit brev på den tid: "Ja, nu har Marius faaet Tag i noget han kalder Oldnorsk. Han har nu alltid hatt det med Rier og lange Sting".

I Namdalen

Då Marius Hægstad - knapt 30 år gammal - heldt ein tale på Mælen (Melen) i Namdalen, på eit folkemøte over to dagar, tala han om den åndelege arven, dei historiske minna, det gamle tungemålet, den unge fridomen og det folkelege sjølvstyret. Talen vart prenta, so me veit at han sa dette om dei som ville Noreg vel: "setja Landsens gamle nedervde Maal upp i det Høgsæte, som det fortinar ... og so lata Nordanvinden faa Lov til aa rusla av Garde med Danskemalet i Norig den dagen, det vert leid av aa vera her".

Hægstad hadde vorte skulestyrar i Namsos i 1874, 24 år gammal. Han gifte seg året etter med Pernele Midgard frå Selja. Dei fekk etter kvart sju born, som fekk etternamnet sitt skrive *Heggstad*. Marius

Hægstad gjorde seg sterkt gjeldande i lokalpolitikken i Namsos (Venstre), og det vart mykje strid om han. Etter ti år grunnla han Namdals folkehøgskule. Attåt skulearbeidet var han bladstyrar for avisene *Nordtrønderen* og ungdomsbladet *Dag*. Han dreiv også landsmålskurs for lærarar. Han hadde stor arbeidsevne og nyttå tida si godt.

Til Steinkjer og Stortinget

Frå 1892 var Hægstad skulestyrar på Steinkjer. Då var han nyleg vald til Stortinget etter å ha vore varamann sidan 1889. I 1894 var han talmann for den fyrste lova på landsmål, lov om sams normaltid. Det var ei stutt og grei lov, men kampen stod om målforma først og fremst.

Hægstad stod over valbolken 1895-97, men kom inn att i den neste. Det var i denne bolken (1899) han vart utnemnd til professor i "Landsmalet og dets dialektar". Han hadde éin medtevlar: Amund B. Larsen. Denne utnemninga vart det "ringar i vatnet" etter, for det var mange som hevda at Hægstad ikkje hadde det faglege grunnlaget i orden. Han hadde ingen embetseksamen, hadde berre andreeksamnen (førebuande prøver) frå det norske universitetet, men han hadde eit viktig studieopphold på knapt eit år i Oxford. Tida her vart eit avgjerande vendpunkt i livet hans, og det som hadde sett han i stand til å fara utanlands, var ein arv på 100 dalar frå morbroren Carl Rønneberg på Lillehammer. Rønneberg hadde hatt Chr. Bruun på skulen, og det var den same Bruun Marius møtte i Kristiania og som hadde rådd studentane til å studera i England i staden for Tyskland.

Møtet med fonetikaren Henry Sweet på Christian College i Oxford fekk svært mykje å sei for Hægstad, som dreiv sjølvstudium i germansk filologi ei tid etter Englands-opphaldet, og før han kom til Namsos. I 1899 gav han ut avhandlinga *Gamalt trøndermaal*. Det var nok den som vart avgjerande for utnemninga til professor.

Landsmålsprofessorat

Johan Sverdrup hadde reist spørsmålet om eit landsmålsprofessorat alt i 1870-åra, men først 1899 i vann saka fram og Marius Hægstad vart den fyrste i embetet. Han hevda seg godt på den framskotne plassen sin, og det kom til å stå mykje glans av

Til s. 14

Or Tuftekallen 17. april 1997:

Og evig er Ordet

Av Leidulv
Hundvin

Etter å ha budd i Bergen på 52-åndet, er det mange minne som renn meg i hugen. Og det er det gode med oss vanlege menneske at det er dei gode minni me tek vare på og hugsar. Dei vonde greider me å fortrengja til gløymsla.

Ei hending vil eg draga fram, som eg minnest med gleda. Eg hadde ikkje vore i byen mange vikone før eg melde meg inn i Bondeungdomslaget i Bjørgvin, som laget heitte den gongen. Like frå eg vart konfirmert hadde eg stade i ungdomslaget heime, so det fall heilt naturleg å halda fram i same leid i byen. Noko av det fyrste eg fekk kjennskap til, var at laget hadde ein studiering, og hungrande som eg var etter meir kunnskap, melde eg meg inn der. Kvinnen som var studieleidar heitte Betzy

TUFTEKALLEN

Frå s. 14

namnet hans. Etter sju år som professor vart han den fyrste formannen i Noregs Mållag. Då hadde han vore formann i Det Norske Samlaget i fem år.

Dette er ikkje staden til å ramsa opp alt det andre han kom med i. Stutt sagt var det uhorveleg mykke. Han liktest på det store førebiletet sitt ogso når det galldt arbeidsevne og vilje og trott til å halda på med sitt. Han var eit likande menneske som ogso motstandarar lærde å setja pris på. Tilnamna "Målet" og "Målprofessoren", som nok ikkje var rosande meinte, bar han med glede. Han rekna seg sjølv som ein "hoggestabbe", men tok ikkje det so tungt. Han hadde ei stor gjerning å gjera, og alt anna tyktest koma i skuggen for den. Denne gjerninga slo ogso ut i diktning, og han er kjend for desse linene:

*Det fragraste Maal, som paa Jordi er,
er Maaleat aaat den som du mest heve
kjær.*

*Og elskar du Folket i Norigs Dalar,
so elskar du Maaleet som Folket talar.*

Orda vart skrivne i ei snøggvende i 1879 til eit slag motto for den landsmålsgrammatikken han då gav ut (29 år gammal).

Rød, og eldre lagsfolk i Vestmannalaget vil nok hugsa henne.

Det var litteratur og slikt som stod på planen, og den kvelden var det salmen "Eit ord er ei pil" som skulde gjenomgåast. Dei fleste veit at det er biskop Bernt Stylen som hev stade for umdisktingi til nynorsk, og det er meisterleg gjort.

Innsetsen min var ikkje stor, blyg og urøynd som eg var millom dei som *kunde* noko. Men aldri vil eg gløyma då Nils Haukås fekk ordet. Meisterleg - ja, fullkomme - gav han att salmen, som lyder slik:

*Eit ord er ei pil
som flyger avstad utan stans eller kvil,
du kann ikkje vita kor vida det fer.
Det sårar din uven og den du hev kjær.
Eit ord er ein gneist -
som kveikjer ein brand,
du sløkkja ei kann.*

Og det siste verset:

*I ver og i vind
fer tankelaust ord ifrå tankelaust sinn;*

Siger for norsk folkemål

Marius Hægstad var mykke meir enn det som her er kome fram, men plassomsyn nøyder meg til å slutta snart. Gjetordet om han er at han var ein trufast arbeidar i vingarden og at han med kårt vit og seig vilje fylgte i fotefara til Ivar Aasen. Hans store glede attåt kone og born var å sjå fram mot det lysande målet: siger for norsk folkemål! Overtydd om at det ville gå slik, døydde han i 1927. I "Minnekvæde yver Marius Hægstad" av Henrik Rytter kan me lesa dette:

*Vi staar under hans minne
som dei mognande aakrar
under den gladande sol,
og gløder i hans eld,
og kviskrar vaar signing og takk!*

Christopher Marius Hægstad, fødd i Steinvågen i Ålesund den 15. juli 1850, døydde i Oslo den 21. november 1927. Han vart gravlagd på Vår Frelsars gravlund eit lite steinkast frå gravstaden til Ivar Aasen. Med dette vart det ein trekant av gravene til tre av dei største i norsk målreisingssoge: Ivar Aasen (1896), Elias Blix (1902), Kristofer Marius Hægstad (1927).

*men Herren i boki hev skrive og gløymt
dei ord som eg minnest og dei eg hev
gløymt.*

*Gud tukte mi tunga fyrr det vert for seint,
so ordet vert reint.*

Um eg ikkje fekk so mykke med meg frå denne studieringen som eg hadde venta, vil alltid dette minnet sitja att. Og ordi i salmen hev same bodskapen til oss i dag som den gongen me var unge, ja, like frå me var born. For born kann ogso såra kvarandre. Eg minnest eit hende som *ikkje* er godt. Det var smått for alle i barndomen min. Men aller verst var det for dei som "låg på kassen", som dei sa. Det kjenner eg noko til, for far min var med i fatigstyret og måtte skriva ut matlappar til dei. Og det var ikkje store lappane dei for til handelsmannen med. Far min vilde visseleg ha skrive meir på dei, men heradskassen var slunken so setlane vart deretter.

So var det ein dag at sonen til heradskasseren kom i krang med ein annan gut, der foreldri måtte ty til "kassen". Då kreftene ikkje var store nok til eit realt oppgjer, måtte munnen brukast. Og so kom dei sårande ordi: "Han far din får få kassen". No var han viss på at han hadde slege hin ut. Men der tok han feil. Sneidordi hadde alt gjort guten hard, so svaret kom snøgt: "Ja, han far min og han far din får få same kassen".

Og det var sant. Den eine var løna av heradskassen, den andre var trengjande og måtte få til livsupphald for seg og sine.

Men er me betre som vaksne og aldrande folk? Me kann nok stort sett vega ordi våre meir, men jammen kann me stikka og såra òg. Me tenkjer ikkje alltid yver det me segjer eller slengjer ut, men me skal vita at ikkje alle er like hardbalne. Mange hev eit sårt sinn, og ordet kann soleis verta

*ein gneist som kveikjer ein brand,
du sløkkja ei kann.*

Minni går attende til skuledagane, til den gamle læraren vår. Han var ein audmjuk mann, og ein meister i å læra frå seg. Og den gongen *måtte* me læra. Forklaringi til Luthers little kateksima skulde me kunna utanboks, og både spursmåli og svari måtte puggast, noko me ikkje hadde vondt av. Eg hugsar enno spursmålet: "Er det synd å banna og sverja når ein gjer det det berre av vane?" Og so kom svaret: "Ja, stor synd, for ein syndig vane viser at syndi rår yver oss." Og etterpå kom eit ord

Til s. 15

Frå s. 14

som lyste slik: "Når de talar so lat det vera ja, ja eller nei, nei. Alt som er yver det, er av det vonde.

Ja, den som kunde ha levt slik. Men salmeskalden visste nok kva han skreiv, for i ver og vind, fer tankelaust ord ifrå tanklaust sinn. Vinje segjer det slik: *Døm syndi mildt, og tal um nesten sjeldan ilt.* Det er visdomsord som er vel skikka til å taka med seg på vegen for oss. Og tenk um me kunde læra oss til å takka litt meir enn me gjer? Me kunde til dømes takka for det som er godt gjort, og sjå burt ifrå det me mislikar. Då kunde med spreida gleda rundt oss, og ikkje sure uppstøyta som sårar andre.

*Gud tukte mi tunga fyrr det for seint,
so ordet vert reint.*

På leiting i tølone mine fann eg hin dagenei liti bok som hadde lurt seg av. Det var eit utval av Runeberg sine dikt, og boki var utgjevi av Bragr.

Og no vil eg fortelja um korleis eg fekk henne. Eg hadde hatt Tuftekallen på eit møte her i Vestmannalaget, og eg hadde gjort mitt beste då eg skreiv han. Etter at eg hadde lese han upp, kom den smilande heiderslagsmannen Conrad Clausen med handi og takka, og so gav han meg denne boki. Inni hadde han skrive: *Til venen Leidulv Hundvin med varm og takksam helsing frå gamle Conrad Clausen.*

Du kor desse ordi vernde meg og gjorde meg godt. Mykje meir enn pengar var dei verde, for her kom dei ifrå hjarta til ein mann som hadde lært seg å syna takksem.

Og når eg på ny i dag les dei, må eg berre segja: Gud signe namnet ditt, Conrad Clausen. Du kunde gleda andre med eit godt ord, og med takk. Difor vil minnet ditt leva millom oss.

Tenk um me kunde læra litt av Conrad Clausen. Tenk um me kunde ha takka litt oftare, og verta litt meir vare i ordbruken vår. Åri her på jordi kann verta mange, men likevel er livet kort. Men *ordet* lever lengre enn mannen.

Kor ofte hørde me ikkje i barndomen um dei som hadde sagt det og det, endå etter dei hadde lege i gravi meir enn ein mannsalder. *Ordet* levde vidare. Difor skriv den vare lyrikaren Tor Jonsson:

*Dei gløymest dei gjæve,
og alt det dei gjorde.
Men livet er æve.
Og evig er ordet.*

Kva med Naja Marie Aidt?

Naja Marie Aidt:
HUSET OVERFOR dikt, 46 s.
Gyldendal, Kjøbenhavn, 1996

Dersom det er slik at Naja Marie Aidt freistar å gjeva meg bilæte som ho hentat frå myrkret inni seg, det myrkret som stundom er mjukt og venleg og stundom skræmeleg og kaldt, med fingertuppane leitar ho seg fram, då lukkast ho sumtid med det ho hev sett seg fyre, trur eg. Tvilen kan koma lurande. Dersom det er slik at Naja Marie Aidt berre skriv i veg i eit myrker som kunde jagast burt ved at einkvan skruvde på ein knapp, då er ho tå same slaget som skreddarane i "Keisaren nye klede", og eg er forsyne meg sjølve keisaren som trur at eg fær noko.

Naja Marie Aidt er fødd i 1963, og ho voks upp både på Grønland og og på Vesterbro i Kjøbenhavn. Frå 1985 og utetter arbeidde ho med rockemusikk, millom anna i eit stort plateselskap. Men i 1990 sa ho opp arbeidet sitt for å få stunder til å skrive, og året etter debuterte ho med diktsamlingi "Så lange jeg er ung". Det var på høg tid å bruke denne tittelen, ho hadde allereide two born og var på veg med det trea. Ogso i 1992 og 1994 gav ho ut diktsamlingar, og dei vart til ein triologi um å verta vaksen og mogen, og um å møte sorg og sakn. Innimillom hev det vorte rom å two novellesamlingar, og sist vår debuterte ho dessutan som dramatikar med eit radioteaterstykke.

I dansk presse hev Naja Marie Aidt fenge rosande umtale, i alle fall so langt som eg hev kunna fylgja med. Erik Skyum Nielsen i bladet "Information" peikar på at ho er fødd same året som The Beatles slo igjenom, og som dei hev ho vyrdnad for daglegdags taalemål. Han nemner innfløkt bilætbruk, men det segjer seg sjølv at dersom det innfløkte skal kunne sjåast då lesaren, kan ikkje ei bilætrekkje vera lettkjøpt er det so at ho skal vera ekta. Her kjem i alle fall eit bilæte då det eg meiner må vera Karlson på Taket med fleire i "Huset overfor":

*Så tager vi da vores brændsel
på ryggen og skruer de små
propeller fast; over hustagene
skal vi, iført orange
kåbe, ...*

Det er for langt millom dei gode dikt i siste samling. Men dei gode er sterke nok til å hjelpe meg gjennom skoddelagde

Bilæte av Naja Marie Aidt frå 1991 då ho gav ut fyrste diktsamlingi si

bolkar, og serleg opningsdiktet bergar trui mi på Naja Marie Aidt.

*Morgenskyernes flugt
er ikke min: med hver dags
uforudsigelighed sætter jeg
livet på spil for min død:
billeder decembers låger skjuler
til øre for én eneste aften.*

Gode lesar! Det danske ordet "låge" er på norsk "grind" eller "led". Og no vil eg nå i ei novellesamling tå Naja Marie Aidt. Kanhende vil eg lesa forfattarskapen hennar baklengs!

Arne Horge

Lars Eskeland: Norsk Formlæra

Den kjende og høgskatta norske grammatikken attkomen i fotografisk utgåva. Fin hjelpebok for dei som vil skriva god norsk. Berre 24 sidor. Lett å lesa, lett å læra. Kr 35,- medrekna porto

Bankgiro 6504.05.10804.

Norrønalaget Bragr
V/Lars Bjarne Marøy
Eliasmarken 14
5034 Ytre Laksevåg

Namnet på festspeli i Ørsta/Volda

Det som i dag heiter *Dei nynorske festspela* hadde eit anna namn frå først av - *Nynorsk festspelerveke*. Dette namneskiftet skal me ikkje koma inn på, heller ikkje skal me gjera ei manjamning millom dei to namni.

Sanningi er at ikkje noko av namni er dekkjande eller råkande på dei årvisse festspeli i dei to sunnmørsbygdene..

Nynorske festspel eller faste stemnor, festivalar, minnedagar o.l. finst det ei heil mengd av kring i landet no. Her finst fleire endåt på Sunnmøre, som Herøy-spelet og Hjørungavågspelet. Og vidare utetter finst Kinnaspelet, Mostraspelet, Litteraturdagane i Setesdal, Olsokspelet på Stiklestad og kva dei no heiter alle saman. Og fleire kjem til. Dei nynorske festspeli i Ørsta/Volda er ei misvisande nemning; det er ikkje tale um dei einaste nynoske speli i landet, slik den bundne namneformi kunde tolkast. I denne synsvinkelen var *Nynorsk festspelerveke* betre, for den ubundne formi opnar for forståing av at dette er *ei* tilstelling millom fleire.

Det hev vore litt uro kring festspeli i Ørsta/Volda, og det spørst um ikkje høvet til namneskifte er der no i 1997. Grunnen til at festspeli finst nett i Volda og Ørsta er at Ivar Aasen vart fødd, voks upp og fekk si fyrste uppskuling nett her. Um den

rangen vert det aldri strid! Sume tykkjer at Aasen-namnet burde knytast til festspeli. *Ivar Aasen-dagane* er det lettaste namnet som først fell i tanke, men det finst sjølv sagt mange andre namn tilknytte Aasen å velja imillom. Spursmålet bør setjast på sakskartet snarast.

Jostein Krokvik

Tilskrifter

Vestmannen

Bladstyrar Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 14 29

Vestmannalaget

Formann Leidolv Hundvin
Lillehatten 242, 5033 Fyllingsdal
Telefon 55 16 37 32

Ivar Aasen-sambandet

Formann Bjørn Tormod Ringdal
Løvåsbakken 22, 5033 Fyllingsdal

Vestlandske Mållag

Formann Lars Bjarne Marøy
Eliasmarki 14, 5034 Y Laksevåg
Telefon 55 34 33 77

Norrønalaget Bragr

Formann Lars Bjarne Marøy
Tilskrift som Vestlandske Mållag

Målungsdomslaget

Prikken yver i-en

Formann Bjørn Tormod Ringdal
Løvåsbakken 22, 5033 Fyllingsdal

Norsk Bokreidingslag

Postbok 684, 5001 Bergen

Telefon 55 31 66 29

Høgnorskringen

ved Vestmannen
6143 Fiskåbygd

Telefon 70 02 14 29

Norsk Målungsdom

Nordahl Bruns gt. 22, 0165 Oslo

Telefon 22 36 40 43

Noregs Mållag

Kirkegata 32, 0105 Oslo

Telefon 22 47 71 00 / Faks 22 47 71 01

målt

Best! Mest! Størst! om Ivar Aasen

- * Mål og Makt er tidsskriftet át Studentmållaget i Oslo
- * Mål og Makt er det leiane målteoretiske tidsskriftet i målrørsla
- * Mål og Makt kjem med 4 nummer i året og kostar 90,- kr i 1996
- * Nr 1-2/96 har kome, med over 20 artiklar om Ivar Aasen og målreisinga. Artiklane er prenta innleiingar frå Ivar Aasen-konfertil NMU i bergen i januar.

Artiklar av m.a.: John Hutchinson, Kjell Venås, Jostein Nærøvik, Karin Moe, Ola Breivega, Olav Randen

mål

- Send meg M&M nr. 3/95 **Det nynorske bibelmålet**, 25,-
 Send meg M&M nr. 4/95 **Hegemonisk nasjonalisme, Postmaterialisme. Ordbøker** 25,-
 Send meg M&M nr. 1/2-96 **Ivar Aasen-konferansen 1996** 60,-
 Eg tingar 1996-årgangen for 90 kr.

NAMN: _____

ADRESSE: _____

POSTNR: _____ STAD: _____

Send til: Mål og Makt, Nordahl Bruns gt. 22, 0165 Oslo

Tlf: 22 36 40 43 Faks: 22 36 40 68

IvarAasen-sambandet

Ivar Aasen-sambandet arbeider for måldyrking og målreising. Sambandet krev fulle rettar for nynorsk i Noreg, og innanfor nynorsken krev me fulle rettar for i-målet som Ivar Aasen valde.

Sambandet tevar ikkje med resten av norsk målrørsla, men hev ei ser gjerning i rørsla. I Sambandet kan både lag og einskilde mer vera med, og me ser gjerne at du er med både i mållag der du bur og beinveges i Sambandet. Skriv deg inn!

Årspengar for beinveges innmelde kr. 50,-.

Innmelding til kassastryren: *Ivar Aasen-sambandet v/Torolv Hustad*

Elvenesvegen 10 C

5050 Nesttun

Postgiro 0814 20 27 209

Då Norsk språknemnd vart inntvinga

Utpiekingsmåte som likna NS-utpeiking under krigen

Av Lars Bjarne Marøy, formann i Vestlandske Mållag

Etter krigen var målarbeidet i Hordaland i ein uppbyggingsfase. Sentrale målmenn både i uppbyggingsarbeidet og i det målpolitiske ordskiftet var folk som Severin Eskeland, Ludvig Jerald, Sigurd Sandvik, Sigurd Eskeland og i serleg mun Hallvard Framnes. Framnes vart kalla for i-målgeneralen. Fyrre me gjeng inn på dei ulike ordskifti, høver det med nokre biografiske upplysningar um Hallvard Framnes.

Hallvard Framnes

I-målgeneralen Hallvard Framnes, fødd i 1888, døydde 25.10.1954 i ei sykkellulukka. Upplysningane um han er henta frå eit minneord av Ludvig Jerald i *Dagen* 27.10.1954. Framnes gjekk underoffiserskulen 1907-1910, tok studenteksamen i 1914, og vart verjepliktig offiser i 1914. Same året tok han lærarprøva, og i 1924 tok han språkleg-historisk embetseksamen. Han gjorde fleire studieferder i utlandet, m. a. i England og Frankrike. Framnes vart adjunkt på Voss off. Landsgymnas i 1920, og lektor same stad frå 1925. Han tok avskil frå dette arbeidet 65 år gammal i 1953. Tidi etterpå skulde han etter segjande nytt til målarbeid. Han var styrar for den skriftnemndi som etter burtfallet gav ut soga um *Vestlandske Mållag 1904-1954*. Dei andre i nemndi som fullførde arbeidet med boki, var Severin Eskeland og Ludvig Jerald. Framnes kom med i styret i Vestlandske

Mållag i 1946, og vart formann i laget i 1948. Han kom med i styret i Noregs Mållag 1951. Framnes markera seg som ein onnug og sers velskula debattant både munnleg og skriftleg.

Hjelpebøker med tradisjonelle former

Vestlandske Mållag tok opp det arbeidet som Gustav Indrebø hadde drive, med å få gjeve ut rettleidingsskrifter med tradisjonelle norskmaalsformer. Jostein Krokvik skriv i *Mål og vanmåle* (1992): "Arbeidet med å få godkjend ei norsk bok med tradisjonelle former for skulen, ei parallel i-målsbok, vart teke opp på ny etter krigen. Frå Vestlandske Mållag drog

Hallvard Framnes saman med andre til statsråd Lars Moen. Men det vart nytt avslag." s. 103.

I *Bergens Arbeiderblad* for mandag 8. januar 1951 les me:

"Departementet har nekta løyve til å gje ut Gerhard Håland si lærebok i norsk med sideformer (i-forma). Skulestyrar h.v. (hev vore, L.B.M.) Severin Eskeland kom med harde hogg mot departementet og statsråd Lars Moen for dette. Denne nektinga er eit brot på føresetnad og lovnad, og vi burde gjea vedtak om eit ålvorsord, heldt Eskeland fram, og han hadde god von om det ville hjelpa."

Inger Indrebø Eidissen skriv i *Gustav Indrebø. Ei livsskildring* (1993), s. 235: "Men Aschehoug og Co, forlaget som gav ut Norsk Grammatikk for Folkeskulen i 1940, den vesle boki som Indrebø streva so mykje med å få godkjend, kom med andre og tridje utgåva ubrigda i 1943 og 1947. I 1957 vilde dei på nyo ha ut boki, med same målsyn, men elles umarbeidd for ein ny pedagogikk: arbeidsskulen. Lærar Rolv Skre i Fana, som kjende Indrebø og hadde samarbeidd med honom, vilde vøla um boki "i professor Indrebøs ånd" (brev 2/5-1957 til L.I.E.)

Men Indrebø-skiftet vart seinka av arbeidet med ny rettskriving. I 1960 drog Helge Sivertsen di meir attende Hjelmtveit-rundskrivet frå 1939, som

Til s. 18

Høgnorskringen

Høgnorskringen er ein ring av korresponderande lagslemer som ynskjer å styrkja det nynorske skriftmålet i sitt "beste lag" (Aasen). I sjølve høgnorsknamnet ligg eit program. Ringen er med i Ivar Aasen-sambandet. Årspengar kr 50,-.

**Skriv til: Høgnorskringen
v/Vestmannen
6143 Fiskåbygd**

Postgiro 0803 4591343

DAG OG TID
Pilestredet 8
0180 OSLO
Tlf. 22 33 00 97
Faks 22 41 42 10
E-post: dagogtid@sn.no

**Verdas einaste
riksavis på
nynorsk**

Frå s. 17

hadde gjeve rom for i-målet i sume lærebøker - fritt etter Inger Indrebø Eidissen.

Ordskifte um Språknemndi

Jostein Krokvik nemner i *Mål og vanmæle* at Ingeborg Hoff var til stades og tala på årsmøtet i Vestlandske Mållag i 1949. Han nemner og eit "vedtak" som årsmøtet gjorde på grunnlag av talen. Her skal me gjeva att heile den fråsegni som Vestlandske Mållag vedtok:

"Vestlandske Mållag vedtok på årsmøtet i Bergen laurdag 10. des. 1949 å senda denne fyreteljingi til Det kgl. kyrkje- og undervisningsdepartementet:

Årsmøtet i Vestlandske Mållag vil so sterkt det kan mæla imot at det vert skipa ei språknemnd etter framlegget frå fleirtalet i den fyrebuande nemndi.

Me meiner at framlegget til fyremålsparagraf, og likeeins til paragraf 4 og 7 er eit avgjort brot på vanlege demokratiske prinsipp. Det vert kravt at nemndmennene på fyrehand skal ha eit godkjent syn på "samarbeidet" millom dei to måli. Ei slik einsretting kan på ingen måte sameinast med den fridomen som vitskapsmenn og andre sakkunnige må ha.

Uppnemningi vert òg udemokratisk når departementet skal kunna velja og vraka nemndmenn.

Ordelaget "norsk folkemåls grunn" er uklårt og vert ulikt tolka. Det nynorske skriftmålet har alt frå første stund vore tufta på folkemålsgrunnen, og må ikkje rivast burt frå dette grunnlaget sitt."

Brevet er underskrive av Hallvard Framnes og Ingvald Ryste.

12. desember 1949 hev *Bergens Arbeiderblad* (frå no BA) eit upprit frå årsmøtet i Vestlandske Mållag. Her fær me mange smakebitar frå den talen Ingeborg Hoff heldt i Vestlandske Mållag i 1949. Det var denne talen som var grunnlaget for fråsegni ovanfor. Hoff hadde vore med i ei fyrebuingsnemnd til Norsk språknemnd. Ho hadde sagt seg usamdi i dei paragrafane som er refererte ovanfor m.m. Hoff trudde ikkje at språkvoksteren er so fri som mange vilde ha det til. Alt i folkeskulen møter borni tvang i og med at dei må læra å skriva eit mål som ikkje er likt talemålet. Hoff meinte at det må vera høvelegt å skipa til målakademi, eitt for kvart mål. Akademii må vera med å fremja måldyrking slik at bære måli vert best mogleg. Dei må setjast saman av dei beste menn og kvinner - dei som kann målet best. Ho hadde ikkje tru

på at språknemndi vilde roma dei mest kunnige målmennene.

I uppsettet til den fyrebuande nemndi heitte det av kvar samskipnad eller institusjon skulde gje raframlegg um dubbelt so mange målsmenn som dei skal ha i nemndi, og so skulde departementet velja millom deim. Dette siste hadde Hoff svært mykje imot. Uppnorskingsi må byggja nynorsken. Med dei retningslinone som fyrebuingsnemndi legg upp til, vil nynorsken tapa, meinte Hoff.

BA skriv at det er ein gammal regel at dersom ein hev rett på t. d. two målsmenn i ei departemeental nemnd, skal ein gjera framlegg um minst fire. Men det var det ingen kom inn på på dette årsmøtet. Dei trudde visst dette var eit nytt påfunn, skriv BA.

Trass i desse hoverande merknadene frå BA, kann me slå fast at Vestlandske Mållag ikkje var åleine

um å kritisera uppnevningssmåten. Einar Haugen refererar i *Riksspråk og folkemål* s. 155 frå ei utsegn som Universitetet i Oslo kom med: "Det ble kritisert at departementet skulle ha rett til å peke ut medlemmer istedenfor institusjoner som ikke selv benyttet sin oppnevningsrett, og til å velge ut medlemmer og varamenn blant de utnevnte." Universitetet i Oslo var elles sers kritisk til tilnærningsformuleringane. Haugen viser til at liknande kritikk kom frå universitetet i Bergen og frå lærarhøgskulen. Ingeborg Hoff og Vestlandske Mållag stod ikkje åleine.

Når det gjeld tilnærningsparagrafen i retningslinone er det verdt å bita seg merkje i kva Kjell Venås skriv um den i Vestmannen nr. 9/1993: "Det er velkjent at programmet "tilnærming mellom dei to måla på norsk folkemålsgrunn" vart ein snåvestein for mange einskilde, for samskipnader og språkorgan og jamvel departementet og regjering."

Likskap med NS-styret

Hallvard Framnes samanlikna den uppnevningssmåten som fyrebuingsnemndi la upp til med nazistyret under krigen. Rolv Skre meinte at uppnevningssmåten var i strid med demokratiske prinsipp.

BA innleider eit ordskifte med formannen i Vestlandske Mållag. Det fall tydelegvis bladstyret tungt for brystet at Framnes samanlikna retningslinone for språknemndi med nazistyret under krigen. Bladstyret hevdar at det er naturleg at utnemningi til språknemndi skal skje med avgjerande utnemningsrett til departementet. Departementet må kunna

tryggja seg at dei som kjem med i nemndi er lojale til uppdraget dei hev fenge. BA hevdar at fleirtalssynspunktet må vera rådande i målpursmålet som i andre spursmål, og Vestlandske Mållag brukar å vera flittige til å hevda maktpolitiske påbod, segjer BA vidare.

Framnes hevdar at det finst spursmål som korkje kann eller skal avgjerast med fleirtalsmakt. Kjernen i demokratiet er vyrdnaden for einmennet eller individet, og dimed for mindretalet sin rett, difor toler ikkje demokratiet nokor form for meiningsvang. Alle syn må få gje raframlegg med den indre tyngd dei hev. Argumenti må vegast, ikkje teljast. Når ein politikar hev gjort seg opp ei meiningsi ei sak, fell det naturleg for han å velja fagmenn utifrå hans eige politiske syn, og ikkje utifrå objektive umsyn. I målpursmål må fagmannen gå fyre politikarane same kor glup politikaren enn måtte vera.

Det er lang tradisjon for å lata dei glupaste måldyrkarane få styra målvoksteren. Å sleppa dei hagaste fram er eit viktig demokratisk prinsipp, hevdar Framnes. Ivar Aasen, Marius Hægstad, Lars Eskeland, Nikolaus Gjelsvik, Gustav Indrebø, Olav Aukrust og Jens Tvedt er døme på dei beste i norsk målreising. Ingen av desse kunde ha late seg binda på ein slik måte som språknemndi legg upp til.

Nazistane einsretta organisasjonar og institusjonar. Dei sette inn folk som hadde det rette synet og vraka alle tillitsvalde. I samband med språknemndi held ein formelt på demokrati. Folket skal ha sine målsmenn, men i realiteten er det berre dei som er samde med topp-politikarane (mitt utrykk, L.B.M.) som fær sleppa fram. Kvar vert det av representasjonsretten til samskipnader og institusjonar når departementet kann yverprøva dei same samskipnadene og institusjonane og peika ut andre målsmenn enn deim dei sjølve vil ha? Representasjonsretten er eit sentralt demokratisk prinsipp, hevdar Framnes.

Avrundingsord

Her hev me berre kunna koma inn på nokre av dei mest umdiskuterte spursmåli knytte til skipingi av Norsk språknemnd, og til det arbeidet Vestlandske Mållag gjorde med å gjeva ut hjelpebøker med tradisjonelle former.

Garm d.y.:

Sentralnervesverket

Tuppen av nervesverket vårt ligg, som lesarane veit, i hovudet eller skallen, og vert av dei fleste her i landet kalla *hjerne*. Eit eldre norsk ord er *heile*. Eg hev hørt heile-ordet brukta i målføret mitt av ikkje serskilt skulelærde folk, og ordet er ikkje meir arkaisk enn at det framleis er brukande, same um sume hev sett si æra i å tyna det. Sjølvsagt då til påhevda gagn for mål og fedreland. På gamalanorsk heitte det *heili*, men *hjarni* fanst òg. Latin hev *cerebrum*.

No er ikkje måltifløkjingar poenget denne gongen, uvanleg nok. Poenget er *cerebrum*, sentralnervesverket.

I eit TV2-ordskifte i vår sa ein velkjende naturaktivist at tytebæri skrik av pinsla når dei vert plukka; det er like vondt for tytebæri som harpunen for kvalen. Det var visst vegetarane han vilde til livs. Men det var innlysande tullprat. Smertekjensla er knytt til sentralnervesverket, og sidan plantar ikkje hev sentralnervesverk slik me kjenner det, er det lite rimeleg at dei hev smertesans. So langt me då veit.

Ei ordskiftedame sa i same programmet at å harpuna ein kval og halda kvalen i lina til livet fjørar ut, er som å harpuna ein elg og draga han etter ein bil til han er daud. Kvalen høyrer til patteddyri - spedyri - og samanlikningi er ikkje meiningslaus. Me spør fåfengt um smertesansen hjå fisk; fisken høyrer til eit anna slag i rekka.

Ein fyrelesar i anatomia sa at finbygnaden i sentralnervesverket - og hit høyrer vel smertekjensla - retta seg i ein viss mun etter heiletyngd jamførd med kroppstyngd - då innanfor dei heilt store vektskilnadene. Som mus og elefant. Mykje hjernekapsitet trengst til indre regulering og samordning av kropp, vev og organ, di meir hjernyngd trengst di større kroppen er. Ein heile tung som hjå eit menneske plassert i ein kval vilde knapt nok strekkja til anna enn kroppsleg naudturft, ikkje til høgre heilearbeid. Meinte han. Kvalen hev ingen hjerne som svarar til kroppen.

Kvifor hev amerikanarar lyst kvalen heilag? Ingen veit. Dei grunngjevingar me høyrer, er reint floskeltmakeri. Kvalen hev sin plass i dyrerekka, det er klårt. Og det er alt. Ein plass i næringskjeda, seger dei gjerne no. Alt levande lever av levande, frårekna plantane som lagar um anorganisk grunnfang til organisk. Å leva av andre dyr er i grunnen stor slösing med naturressursar; for naturen er det rimelegare um alle dyr levde av plantar. Mennesket lever godt på plantar, um kanskje ikkje på Grønland. Men jamvel um planteføda er bra nok og um all avliving bør tilsiktast å vera smertefri, liknar det kortslutning i sentralnervesverket å setja eitt einaste dyr - eller two, kvalen og selen - i ei serstoda. Då hev me meir sans for buddhistane som tek med alle dyr, eller hinduane som set kui på serplass. Kyrne hev mjølk til hungrande hopar.

Verdfulle bøker

Jostein Krokvik: Ivar Aasen - diktar og granskar, sosial frigjerar og nasjonal målreisar.

Sersynte bilete tilskipa av Jo Gjerstad. 272 sidor. Ny 1996. I prydband kr 250,-.

Sigurd Sandvik: Suldalsmålet II. Ny i samling ord og ordlag frå Suldal. Ny 1996. Hefta kr 100,-.

Suldalsmålet I og II samla for kr 200,-.

Arne Garborg: Ivar Aasen. Fikst miniformat og smakfullt band. Fyreord av Trygve Lande. I band kr 95,-.

Jostein Krokvik: Norskrøtt skriftmåls store fall. Utgreiding um det nynorske atterslaget i etterkrigstidi. Hefta kr 130,-.

Jostein Krokvik: Ny Hungrvekja og Jan Prahl. Hefta kr 160,-.

Jostein Krokvik: Mål og vanmæle. Soga um det offentlege målet. Hefta kr 160,-.

Jostein Krokvik: Kjettarord um norasmålkymi. Hefta kr 24,-.

Sigurd Sandvik: Skriv betre norsk. Rettleiding i målbruk.

Hefta kr 115,-.

Ivar Aasen: Norsk Maalbunad. Norske ord etter umgrip og tyding. I band kr 80,-; hefta kr 60,-.

Ivar Aasen: Målsamlingar frå Bergens Stift ved Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset. Aasen-manuskript um målet i Sogn, Nordhordland, Voss, Hardanger og Sunnhordland. Med upplysande tillegg og ei ordbok. Kr. 230,-.

Ivar Aasen: Målsamlingar frå Sunnmøre. Red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset. I band kr 250,-; hefta kr 200,-.

Ivar Aasen: Sunnmørsgrammatikkane. Red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset. I band kr 200,-; hefta kr 180,-.

Severin Eskeland: Framandordbok. Einaste nynorske framandordboki. Frå 1919. Fotografisk nyprint. 75 sidor. I band kr 115,-.

Gustav Indrebø: Norsk Målsoga. Det grunnleggjande målsogeverket. I band kr 350,-.

Inger Indrebø Eidissen: Gustav Indrebø. Ei livsskildring.

Den store målreisaren og vitskapsmannen skildra frå nært hald. I band kr 230,-.

Nikolaus Gjelsvik: Von og veg. Gjelsviks høgskatta erverbrev um norsk målføring. I band kr 60,-.

Jarle Bondevik og Andreas Bjørkum: Djup fjord og høg himmel.

Festskrift til Anders Ohnstad. Hefta kr 200,-.

Severin Eskeland: Ei minnebok. I band kr 50,-.

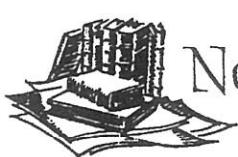
Gustav Indrebø: Kva er målreising. Utvalde artiklar. Hefte kr 50,-.

Gustav Indrebø: På norsk grunn. Hefta kr 125,-.

Egil Lehmann: Ordbok for Det nye testaamentet. I band kr 200,- **Egil Lehmann: Reise det som velt er.** Hefta kr 115,-.

Egil Lehmann: Færøysk-norsk ordbok. I band kr. 150,-.

Hannaas, Clausen, Jerald: **Vestmannalaget 110 år.** I band kr 200,-.

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684 - 5001 Bergen

Telefon 55 31 66 29 Faks: 55 32 03 56

Postgiro 0809 3918844

ISSN 0800-8647

C-BLAD

RETURTILSKRIFT:
Vestmannen
6143 Fiskåbygd

Nye Aasen-manuskript fram til 2012?

Ein presentasjon av Ivar Aasen-selskapet kom no i vår. Selskapet vart skipa i mars 1991 av fyrsteamanuensis (no professor) Jarle Bondevik og professor Oddvar Nes, båe ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, og systemanuensis Terje Aarset ved Høgskulen i Volda. Fyremålet er å gjeva ut etterlatne manuskript av Ivar Aasen (serie A) og fagskrifter um Aasen og verket hans (serie B).

I A-rekkja hev det til no kome 3 bøker: *Sunnmørsgrammatikkane, Målsamlingar frå Sunnmøre* og *Målsamlingar frå Bergens Stift*. No i 1997 kjem målsamlingar frå Kristiansand og Akershus, og i 1998 er det planlagt at målsamlingar frå Trøndelag, Nordland og Troms skal koma. Deretter kjem målsamlingane etter Aasen-manuskript med grunnlag i tidfolkane Aasen skreiv dei. Det er planlagt *namnesamlingar* av Aasen og målsamlingar av andre. I alt kring 20 bøker.

Stort sett er det tanken å få ut ei bok i året, og etter planen vil eit sluttregister liggja fyre i 2012. Men dersom nok pengemidlar vert stelt til rådvelde, kann arbeidet gjerast snøggare, med til dømes two band for året.

I 1996 kom dessutan Aasens *Det norske Folkesprogs Grammatik* (1848) ved Terje Aarset. Dette er nr. 1 i ei påemna skriftrekka *Skrifter frå Ivar Aasen-instituttet*. Denne siste bok i kostar kr 300,- innbundi, kr 250,- hefta, og du fær henne frå Ivar Aasen-instituttet, Avdeling for humanistiske fag, Høgskulen, Boks 500, 6101 Volda.

Dei utkomne bøkene nemnde ovanfor frå Ivar Aasen-selskapet, fær du frå Norsk Bokreidingslag, Boks 684, 5001 Bergen. Sjå lysingi frå Norsk Bokreidingslag på nest siste sida her i bladet.

**Godt sagt
um fridom**

Menneskeslekti vinn meir på å lata kvar og ein leva som han tykkjer best, enn å tvinga alle til å leva som andre tykkjer best.

Stuart Mill i stykkje um fridomen

Snakk med oss om Plassering

Vi gir deg betre råd!

HER FINN DU OSS I HORDALAND:

Arna - Bryggen - Fana - Fyllingsdalen - Landås - Rådstuplass - Åsane
 Askøy - Austevoll - Bømlo - Nordhordland - Os - Osterøy - Sotra

Sluttordet

For den som alltid talar um vanskane sine, er ingenting lett.

Afrikansk fyndord